

Klimaatverandering in de buurt

Een kwalitatief onderzoek naar de bijdrage van toe-eigenen van de leefomgeving op
thuisgevoel en empowerment van betrokken bewoners

Emma Eïgeman

Student

E.L. Eigeman (Emma)

625854

Master Thesis

Sociologie | Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Klimaatverandering in de buurt

Een kwalitatief onderzoek naar de invloed van toe-eigenen van de leefomgeving op thuisgevoel en empowerment van betrokken bewoners

Faculteit

Erasmus School of Social and Behavioral Sciences

Erasmus Universiteit Rotterdam

Datum

19/06/2022

Eerste lezer

Onder begeleiding van W. Doff

Tweede lezer

G. Custers

Woordenaantal

9993

Abstract

Het decentralisatiebeleid van de afgelopen jaren gaat uit van een zekere mate van empowerment onder bewoners. Het creëren van een thuisgevoel in een buurt lijkt daardoor een verantwoordelijkheid van de bewoners zelf. Zij zijn aan zet om het toe-eigeningsproces in hun buurt in gang te zetten. Een maatschappelijk initiatief kan dit, in kwetsbare buurten, ondersteunen door eigen kracht en zelf-organiserend vermogen in de buurt te stimuleren en bevorderen. Dit onderzoek kijkt naar de manier waarop toe-eigenen van de leefomgeving bijdraagt aan thuisgevoel en empowerment van betrokken bewoners in de Rotterdamse wijk Carnisse. Het proces van toe-eigenen van de leefomgeving zorgt ervoor dat buurtbewoners elkaar ontmoeten. De bijdrage die ontmoeting en (her)kennen creëren, scheppen belangrijke voorwaarden voor thuisgevoel: publieke familiariteit, veiligheidsgevoelens en onderling vertrouwen. Door het versterken van deze voorwaarden, wordt het thuisgevoel van betrokken bewoners ook vergroot. Toe-eigenen door deelname aan maatschappelijk initiatief Buurtklimaatje leidt ook tot de mogelijkheid een bijdrage te leveren aan empowerment op individueel en groepsniveau. Een uitdaging ligt in de duurzaamheid van het initiatief. Om de voorwaarde voor thuisgevoel en empowerment van de betrokken bewoners niet afhankelijk te maken van een overheid gedreven initiatief, is het van belang de duurzaamheid van de doelen te waarborgen. Op deze manier blijven zij zich empowered en thuis voelen, ook als het initiatief wegvalt.

Kernwoorden: *Duurzaamheid buurtinitiatieven; Empowerment; Publieke familiariteit; Thuisgevoel; Toe-eigenen van de leefomgeving*

Inleiding

Het concept ‘thuis voelen’ staat de laatste jaren in de belangstelling, zowel in de media als in de politiek en beleidsvoering. Volgens socioloog Duyvendak (2017) is het creëren van een thuisgevoel een obsessie geworden. Beleidsmatig is er de hoop dat het vergroten van een thuisgevoel bijdraagt aan de leefbaarheid van wijken waar problematiek speelt (Blokland & Nast, 2014). Vanuit beleidsperspectief is de redernering dat een gevoel van erbij horen zal leiden tot betrokkenheid van buurtbewoners. Thuis voelen krijgt in het politieke en publieke debat vaak een eendimensionale invulling: het zou verbonden zijn aan slecht één plaats. De wetenschappelijke literatuur laat zien dat thuis voelen een gelaagd en dynamisch begrip is: mensen kunnen zich thuis voelen op meerdere plekken tegelijkertijd (Van der Graaf & Duyvendak, 2009).

Thuis heeft veel verschillende betekenissen voor evenveel verschillende mensen: het huis en/of de buurt waarin we wonen, de stad waarin we werken, het land waar we vandaan komen, maar ook veel kleinschaliger en oppervlakkiger, zoals het bankje in de straat of de bakker waar we een praatje maken met onbekenden (Duyvendak, 2011; Van der Graaf & Duyvendak, 2009). De overeenkomst tussen deze verschillende thuisgevoelens is de connectie tot een plek. Thuisgevoel is een emotie die moeilijk onder woorden te brengen is voor velen. Het belang wordt pas duidelijk wanneer de gevoelens verbonden aan die plek veranderen of verloren gaan (Dekker, Van der Graaf, Van der Ham & Zeeuw, 2016; Dorresteyn, Pruijser & Postma, 2010; Van der Graaf & Duyvendak, 2011).

Het creëren van een thuisgevoel in een buurt lijkt de afgelopen jaren voornamelijk als verantwoordelijkheid van bewoners te worden beschouwd: in de wijkgerelateerde aanpak speelt de participatie van individuen een toenemende rol (Swart, 2015). Dit komt onder andere door de gevolgen van decentralisatie en privatisering van de overheid (Nienhuis, 2014; Swart, 2015). Er wordt vaker een beroep gedaan op de zelfredzaamheid van inwoners waarbij zij als verantwoordelijke worden aangewezen voor bijvoorbeeld stedelijke vernieuwing (Uitermark, 2012). Hoewel Kruijer, Kruijer en Blokker (2015) stellen dat burgers lokaal het verschil willen maken door hun directe leven groener, socialer en mooier te maken, gaan zij en het decentralisatiebeleid uit van een aanwezigheid van een zekere mate van empowerment bij burgers. Empowerment behelst een proactieve houding ten aanzien van sociale veranderingen en de mate van inzet en het verantwoordelijkheidsgevoel van bewoners (Eisen, 1994; Perkins & Zimmerman, 1995). Het beschikken over empowerment zorgt ervoor dat bewoners hun kracht kunnen gebruiken om samen met anderen invulling te geven aan wat zij als belangrijk

definiëren in hun eigen leven en in hun samenleving (Boumans, 2012; Page & Czuba, 1999). Echter, er kan niet altijd vanuit worden gegaan dat buurtbewoners, individueel en gezamenlijk, over voldoende empowerment beschikken om veranderingen in de buurt aan te brengen (Van Regenmortel, 2012; Stavenuiter, Nederland & Van den Toorn, 2017).

Inzet op decentralisatiebeleid maakt het mogelijk dat op verschillende plaatsen de publieke ruimte wordt toegeëigend door burgers zelf, in plaats van invulling ervan door de overheid of andere instanties (Van den Berg, 2012). Toe-eigenen is een proces waarbij groepen of individuen een eigen betekenis aan plekken geven (Frijhoff, 1997). Inwoners zijn zelf aanzet om in hun buurt het toe-eigeningsproces in gang te zetten. Een maatschappelijk initiatief kan dit, in kwetsbare buurten, ondersteunen door het bevorderen en stimuleren van eigen kracht en zelf organiserend vermogen in de buurt (Stavenuiter et al., 2017). Maatschappelijke initiatieven kunnen bewoners helpen om gemeente en burgers te verbinden: de activiteiten die ze organiseren dragen bij aan publieke taken (Engbersen, 2020; Healey, 2015). Om empowerment en het thuisgevoel van de buurtbewoners niet afhankelijk te maken van een overheid gedreven initiatief, kan het van belang zijn de duurzaamheid van de opbrengsten te waarborgen.

De volgende vraag staat centraal in dit onderzoek: *Op welke manier draagt toe-eigenen van de leefomgeving bij aan thuisgevoel en empowerment van betrokken bewoners?* Dit onderzoek kijkt hierbij naar de Rotterdamse wijk Carnisse, waarbinnen Buurtklimaatje casus geldt. De Rotterdamse burgermeester Aboutaleb maakte Carnisse in 2020 prioriteit vanwege de problematiek die in de wijk speelt op het gebied van overlast en participeren in de samenleving (Wijkprofiel, 2022; Open Rotterdam, 2020; Dirks, 2022). Volgens een wijkagent in Carnisse voelen weinig mensen zich er verantwoordelijk voor hun wijk (Dirks, 2022). De organisatie Buurtklimaatje probeert buurtparticipatie in Carnisse te stimuleren door middel van groendagen. Ook wordt er geïnvesteerd in het verbeteren van het buurtklimaat (Buurtklimaatje, z.d.). Het verbeteren van het buurtklimaat wordt in de breedste zin van het woord bedoeld: zowel op sociaal vlak, als op groen vlak. Door het stimuleren van toe-eigening van de leefomgeving, in de vorm van bollenplantacties en het aanleggen van geveltuintjes, tracht Buurtklimaatje een netwerk van bewoners op te bouwen. Als casus van dit onderzoek is onderzocht hoe betrokken bewoners uit Carnisse (deelnemers aan activiteiten van Buurtklimaatje) het toe-eigenen van de leefomgeving ervaren en of en hoe dit bijdraagt aan hun thuisgevoel en empowerment.

Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Dit onderzoek is relevant op twee maatschappelijke niveaus: bij (betrokken) buurtbewoners, en bij buurtinitiatieven. Het brengt de ervaringen en perspectieven van betrokken buurtbewoners in kaart. Door de ervaringen van bewoners tijdens het initiatief Buurtklimaatje te onderzoeken, kan dit onderzoek bijdragen aan het beter afstemmen van buurtinitiatieven en/of gemeentelijke interventies op de behoefte, ervaringen en perspectieven van bewoners. Buurtinitiatieven kunnen hun doel en de middelen dan beter afstemmen op de ervaringen van bewoners om gevoelens van thuis en empowerment tot stand te brengen of te vergroten. Mogelijk leidt dat tot meer leefbare wijken, zoals Blokland en Nast (2014) stellen, zowel voor bewoners in als buiten Carnisse. Ook laat dit onderzoek zien hoe eigenaarschap wordt georganiseerd in een buurt die geprioriteerd is door de gemeente. Gezien de actualiteit van het onderwerp in onder andere Carnisse en de maatschappelijke relevantie, kan dit onderzoek inzicht en kennis bieden in beleidsvorming en het opzetten van maatschappelijke initiatieven.

Dit onderzoek geeft op wetenschappelijk gebied inzicht in de onderlinge relatie van de concepten toe-eigening, empowerment en thuisgevoel. Er is de laatste vijf jaar weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het zich toe-eigenen van de leefomgeving op buurtniveau in Nederland. Het belang van toe-eigening van de leefomgeving, empowerment en thuisgevoel van betrokken buurtbewoners in verhouding tot duurzame initiatieven en het voortbestaan ervan is nog onderbelicht in de literatuur. Vanuit de literatuur kan een duidelijk samenhang gezien worden tussen zowel toe-eigenen met thuisgevoel als met empowerment. Dit onderzoek draagt daarom ook wetenschappelijk bij door in één studie zowel naar thuisgevoel als empowerment te kijken, waardoor het begrip van de samenhang van deze concepten met toe-eigenen vergroot kan worden.

Theoretisch kader

In het theoretisch kader worden de belangrijkste concepten van dit onderzoek theoretisch beschreven. Het behandelt achtereenvolgens toe-eigening van de leefomgeving, publieke familiariteit, thuisgevoel en empowerment. Ten slotte wordt ingegaan op de duurzaamheid van maatschappelijke initiatieven.

Toe-eigenen van de leefomgeving

Historicus Frijhoff (1997, p.108) omschrijft het proces van toe-eigenen als het geven van eigen betekenis door groepen of individuen aan plekken die door anderen al ingevuld zijn met een aangereikte, opgelegde of voorgeschreven betekenis. Op deze manier wordt de plek acceptabel, leefbaar of dragelijk gemaakt. Toe-eigening van de leefomgeving kent een sociale en fysieke dimensie (Treffers et al., 2018; Van Ulden, Heussen & Van der Ham, 2015). Toe-eigening van de leefomgeving en publieke buitenruimte kan ingewikkeld zijn doordat de ruimte van iedereen is en tegelijkertijd van niemand, waardoor weinig bewoners er verantwoordelijkheid voor voelen (Treffers et al., 2018). Wanneer bewoners de buitenruimte als hun eigen territorium ervaren, waar ze zeggenschap over hebben en verantwoordelijkheid voor nemen, is dit bevorderlijk voor de sociale controle (Dekker et al., 2016; Newman, 1973; Treffers et al., 2018). Een gevoel van zien en gezien worden is van belang voor het hebben van thuisgevoel (Dekker et al., 2016).

Toe-eigening kan veel verschillende en uiteenlopende vormen aannemen (Treffers et al., 2018). Zo kan er onderscheid gemaakt worden tussen: (1) individuele en collectieve toe-eigening, (2) tijdelijke of permanente toe-eigening, (3) formele of informele toe-eigening en (4) gewenste en niet-gewenste vormen van toe-eigening. Bij tijdelijke toe-eigening kan het gaan om toe-eigening door middel van gedeelde rituelen en tradities. Permanente toe-eigening kan zich bijvoorbeeld uiten in het aanleggen van geveltuinen. Toe-eigenen kan formeel gebeuren door een corporatie of overheid, maar ook informeel door bewoners zelf. Tussenvormen zijn ook mogelijk, bijvoorbeeld wanneer een buurtinitiatief informeel door bewoners zelf wordt georganiseerd, maar ook formeel gesteund wordt door de overheid. Gewenste vormen kunnen meer groen zijn, ongewenste vormen kunnen foutgeparkeerde fietsen zijn. Het toe-eigenen van de stoep voor iemands huis vindt daarbij plaats in een unieke zone, tussen wat formeel van jou is en de straat die van iedereen is. Van der Ham en Van Ulden (2016) stellen dat het toe-eigenen van deze ruimte contact en interactie teweegbrengt onder buurtbewoners en daarmee leidt tot meer herkenning – publieke familiariteit.

Door het personaliseren van de stoep door middel van toe-eigening, straalt de straat uit toe te behoren aan diegene die er wonen. Er ontstaat een hybride zone: deze zone voorkomt een abrupte overgang tussen de privésfeer binnen en het publiek domein (Van der Ham & Van Ulden, 2016). Door het toe-eigenen van de hybride zone laten mensen (on)bewust zien wie ze zijn. Dit kan bijvoorbeeld door het soort planten die buiten staan of het soort bankje om op te zitten (Van der Ham & Van Ulden, 2016; Treffers et al., 2018). Voorbijgangers kunnen op hun beurt de toe-eigening interpreteren, beoordelen en zich tot de ander verhouden of zich met hen identificeren (Van der Ham & Van Ulden, 2016). Hierbij geldt dat wat de een als gewenst ervaart, voor de andere een ongewenste vorm van toe-eigening kan zijn (Duyvendak & Wekker, 2015). De hybride zone heeft ook een functie in het aangaan van lokale sociale interactie. Burenrelaties spelen zich volgens Vermeij (2008) voornamelijk af op straat: driekwart van burenccontact vindt plaats op de stoep voor het huis (Van Eijk, 2015). Door het herhaaldelijk plaatsvinden van oppervlakkig contact tijdens het proces van toe-eigenen van de stoep en straat, herkent men elkaar en kan men elkaar sociaal plaatsen.

Publieke familiariteit

Publieke familiariteit kan omschreven worden als zwakke, of zelfs afwezige, banden tussen bewoners. Ze kennen elkaar van hun alledaagse "*choreography on the sidewalk*" (Blokland & Nast, 2014; Jacobs, 1989). Door herhaalde ontmoeting wordt men in staat gesteld het gedrag van anderen in te schatten en door herkenning wordt het onderlinge vertrouwen vergroot. Dit zorgt voor een versterkt gevoel van veiligheid, verbondenheid en zekerheid (Van Eijck, 2015, p.126; Jacobs, 1989; Van Kempen et al., 2015). Een voorwaarde voor het ontstaan van publieke familiariteit is volgens Jacobs (1989) sterke, intensief gebruikte straten. Blokland (2008) sluit zich hierbij aan en stelt dat sterke, intensief gebruikte straten een eerste voorwaarde zijn voor het ontwikkelen van publieke familiariteit. Op deze manieren kunnen andere bewoners worden ingeschat en daarmee is de basis gelegd voor sociale controle en de beleefde veiligheid van een buurt (Blokland, 2008). Ook wordt het belang van de kwaliteit van de openbare ruimte voor het mogelijk maken van publieke familiariteit benadrukt (Cattell, Dines, Gesler & Curtis, 2008; Francis, Giles-Corti, Wood & Knuiman, 2012; De Kam & Needham, 2003; Sanders, 2014). Het belang van de kwaliteit van de openbare ruimte in publieke familiariteit is in de Nederlandse context empirisch vastgesteld in de onderzoeken van onder andere De Kam en Needham (2003) en Sanders (2014). Een goed ontwerp biedt zowel de gelegenheid voor ontmoeting als voor privacy en kan, zeker in etnisch en sociaaleconomische gemengde wijken, bijdragen aan vreedzaam samenleven (Linszen & De Vries, 2006; Van Kempen et al., 2015).

Volgens Blokland en Nast (2014) is het aanwezig zijn van publieke familiariteit voldoende voor bewoners van de stad om zich thuis te voelen. Volgens hen is het voor bewoners op zijn minst nodig om te kunnen navigeren door de openbare ruimte om te voelen dat ze er veilig zijn en dat ze er tot op bepaalde hoogte controle over hebben. Dit navigeren gebeurt in de tijd dat men onderweg is van huis naar de rest van het leven (bijvoorbeeld de supermarkt/sportschool/café), ook wel *'time in-between'*. Yuval-Davis (2011) stelt daarentegen dat de aanwezigheid van enkel publieke familiariteit niet voldoende is voor het creëren van een thuisgevoel. Wanneer bewoners niet bekend zijn met elkaars 'sociale locatie', geen wederzijdse persoonlijke of emotionele erkenning hebben of een kloof ervaren tussen hun ethische of politieke waarden dan kan dit gevoel juist verdwijnen (Yuval-Davis, 2011).

Thuisgevoel

Thuisgevoel is een emotie die voor mensen vaak moeilijk onder woorden te brengen is (Dekker, Van der Graaf, Van der Ham & Zeeuw, 2016). Dorresteyn, Pruijser en Postma (2010) beargumenteren dat het een vanzelfsprekend gevoel is waarvan het belang pas wordt ervaren als het gevoel is kwijtgeraakt. Daarnaast is het een emotie die voor ieder individu een andere betekenis kan hebben (Duyvendak, 2011). In de academische literatuur zijn 'thuis' en 'thuisgevoel' betwiste concepten. Beide concepten worden vanuit verschillende invalshoeken bekeken: als sociaal-ruimtelijke, psychosociale en emotionele entiteit of als een combinatie van deze drie (Easthope, 2004). Keith en Pile (2004) benadrukken in hun onderzoek het belang van een fysieke dimensie binnen thuisgevoel. Volgens hen is thuisgevoel een emotie die de identiteit van iemand weergeeft door de relatie tot zijn omgeving. Hoewel 'thuis' vaak wordt beschouwd als iets dat zich in de ruimte bevindt, gaat thuisgevoel over meer dan de locatie van een huis en het fysieke van de gebouwde omgeving. Thuis(gevoel) ontstaat door het toevoegen van betekenis door individuen en groepen op sociaal, psychologisch en emotioneel vlak (Easthope, 2004; Van der Graaf & Duyvendak, 2009). Het toevoegen van betekenis aan de ruimte zorgt ervoor dat individuen en/of groepen zich hiermee kunnen identificeren (Manzo, 2003). Er kan dus onderscheid gemaakt worden tussen twee aspecten binnen thuisgevoel: fysiek en sociaal (Dekker et al., 2016; Van der Graaf & Duyvendak, 2009; Keith & Pile, 2004).

De fysieke en sociale dimensie van thuisgevoel hangen nauw met elkaar samen: een verandering in de sociale omgeving kan leiden tot een verandering in de fysieke omgeving en vice versa (Dekker et al., 2016). Zo kan het bouwen van meer woningen in een hogere prijsklasse in een wijk met voornamelijk woningen in het lagere klasement (fysieke verandering) ertoe leiden dat er meer gezinnen komen wonen met een hoger inkomen (sociale

verandering). Deze sociale verandering van meer gezinnen met een hoog inkomen in een wijk kan weer leiden tot een verandering in het voorzieningenaanbod (fysieke verandering). Doordat de dimensies nauw met elkaar verbonden zijn, worden beide meegenomen in dit onderzoek naar (veranderend) thuisgevoel van betrokken bewoners.

Hoewel thuisgevoel voor velen een belangrijke emotie is, iedereen wil zich volgens Dorresteijn et al. (2010) ergens thuis voelen, is het van belang dat men zich bewust is van de mogelijke selectiviteit die verbonden is met thuisgevoel (Besnier, 2009; Duyvendak & Wekker, 2015; Edgell, Hartmann, Stewart & Gerteis, 2016; Hage, 2000). Als aanvulling op publieke familiariteit worden ook gevoelens van veiligheid en grip op je dagelijkse omstandigheden van belang voor thuisgevoel genoemd (Boccagni & Duyvendak, 2020). Boccagni en Duyvendak (2020) beschrijven dit als het gevoel dat je bezittingen en jezelf beschermd zijn en dat je orde en continuïteit ervaart in de openbare ruimte. Het onderlinge vertrouwen en het gevoel van veiligheid van een individu kunnen echter worden aangetast wanneer er ‘bepaalde mensen op bepaalde plekken’ zijn. Confrontaties met de ‘anderen’, die een andere invulling geven aan het thuisgevoel van dezelfde plek, kunnen de thuisgevoelens en sociale verbondenheid aantasten (Duyvendak & Wekker, 2015). Om te voorkomen dat confrontaties ontstaan en thuisgevoel wordt aangetast, is de aanwezigheid van publieke familiariteit belangrijk (Blokland & Nast, 2014). Publieke familiariteit creëert dus niet thuisgevoel op zich, maar vormt een belangrijke voorwaarde voor het ontstaan en behoud ervan.

Empowerment

Empowerment kent in de literatuur veel definities. Empowerment gaat over het proces waarbij individuen en/of gemeenschappen meer invloed krijgen op gebeurtenissen en situaties die belangrijk voor hen zijn (Rappaport, 1987; Swart, 2015). De wortels van het concept empowerment liggen in de sociale beweging van de jaren zestig - de burgerrechten - en de vrouwenbeweging (Ajoulat, d’Hoore & Deccache, 2006; Boumans 2012). Empowerment is gericht op het opheffen van ‘*powerlessness*’ en het bevorderen van emancipatie en ontplooiing van sociaal achtergestelde individuen en groepen (Boumans, 2012). Het concept empowerment legt de relatie tussen individu en maatschappij, een machtsvraagstuk, bloot. Hierbij gaat het over de verschuiving van *bepaald worden* naar *zelf bepalen*. Voor individuen ontstaat de mogelijkheid om hun leven zelf en mét anderen invulling te geven (Boumans, 2012).

Empowerment beschrijft onder andere de mate van inzet en het verantwoordelijkheidsgevoel van bewoners (Eisen, 1994). Het is een proces dat mensen stimuleert hun kracht te gebruiken in hun eigen leven en in hun samenleving (Page & Czuba,

1999). Empowerment is gericht op het vergroten van competenties en zelfvertrouwen en het verlagen van hulpeloosheidsgevoelens (Florin & Wandersman, 1990; Page & Cuba, 1999). Bewoners komen zelf in actie voor zaken die zij belangrijk vinden. Doordat bewoners de gelegenheid hebben zelf iets op te lossen en/of veranderen, in plaats van een externe aanpak, helpt het hen controle en grip te krijgen over hun eigen leven (Nienhuis, 2014; Page & Czuba, 1999; Van Regenmortel, 2009; Swart, 2015). Empowerment gaat dus uit van individuele krachten, competenties en een proactieve houding ten aanzien van sociale veranderingen (Perkins & Zimmerman, 1995). Het gaat over versterking van individuen door participatie, zonder dwang, waarbij ontmoetingen en dialoog van belang zijn (Van Regenmortel, 2009, 2010). Door ontmoetingen en dialoog kunnen de krachten en competenties van individuen gebundeld worden om samen een gemeenschappelijk doel te bereiken.

Vanuit de literatuur kunnen drie lagen van empowerment onderscheiden worden (Boumans, 2012; Van Regenmortel, 2004): micro-, meso- en macroniveau. Het microniveau verwijst naar het geloof in de eigen capaciteiten en krachten van het individu om de leefomgeving te beïnvloeden. Wanneer toe-eigenen van de leefomgeving bijdraagt aan het geloof in de eigen capaciteiten kan toe-eigening van de leefomgeving op microniveau mensen empoweren. Als toe-eigenen op een duurzame manier gebeurt zou het mensen daarmee in staat kunnen stellen om zich vervolgens ook op andere terreinen ook gesterkt te voelen. Ten tweede is er het organisatieniveau (meso). Op dit level wordt onder andere gekeken naar het vergroten van inspraak en beslissingsmacht binnen organisaties waar mensen samenkomen en in interactie met elkaar proberen iets collectiefs te bereiken (Jacobs, Braakman & Houweling, 2005; Zimmerman, 2000). Ten slotte is er het gemeenschapsniveau (macro). Dit gaat over empowerment in de samenleving en binnen het sociale beleid. Macro-empowerment bestrijdt structurele mechanismen van sociale uitsluiting en richt zich op maatschappelijke deelname van bewoners (participatie en sociale inclusie) (Jacobs et al., 2005). De focus van dit onderzoek ligt op de bijdrage van toe-eigenen op het ervaren thuisgevoel en empowerment van het individu en de betrokken buurtbewoners van een specifiek buurtinitiatief. Daarmee laat het met name bevindingen van empowerment op micro- en mesoniveau zien. Maar gezien het onderzochte buurtinitiatief ook een voorbeeld is van breder sociaal beleid vanuit de gemeente, is er ook een relatie tot empowerment op macroniveau.

Empowerment wordt in dit onderzoek gedefinieerd als het meer invloed krijgen en zelf richting bepalen van bewoners over zaken die zij als belangrijk definiëren. Competenties worden met elkaar verbonden en er wordt uitgegaan van de eigen kracht. Daarmee gaat het ook over het verantwoordelijkheidsgevoel van bewoners.

Duurzaamheid van initiatieven en de rol van de overheid

Het voortbestaan van de opbrengsten van toe-eigenen bepaalt of een buurtinitiatief ook als duurzaam kan worden gezien. Het proces van toe-eigenen kan plaatsvinden door middel van buurtinitiatieven die als maatschappelijke initiatieven vallen binnen overheidsrichtlijnen omdat de activiteiten die ze organiseren dragen bij aan publieke taken (Healey, 2015). Lokale overheden spelen bij de opstart en het voortbestaan van de initiatieven een belangrijke rol doordat ze middelen kunnen aanreiken en het initiatief ook kennis en netwerken kunnen bieden over bijvoorbeeld financiering (Igalla, Edelenbos & Van Meerkerk, 2019; Nederhand, 2019). Edelenbos, van Meerkerk en Schenk (2016) stellen dat het al dan niet bieden van steun aan initiatieven afhangt van de mate waarin ambtenaren de meerwaarde van een maatschappelijk initiatief (h)erkennen. Tegelijkertijd kunnen overheden de initiatieven ook tegenwerken door bureaucratie of het opleggen van te veel regels, maar ook door enkel eenmalige steun aan een initiatief te bieden of juist afbreuk te doen aan de autonomie van het initiatief door te veel betrokken te raken (Nederhand, 2019). Hoewel maatschappelijke initiatieven dus gebaat kunnen zijn bij betrokkenheid van de lokale overheid, zijn ze tegelijkertijd gebaat bij een overheid op gepaste afstand (Igalla, Edelenbos & Van Meerkerk, 2020). Volgens Boonstra, Claessens en Van Limpt (2021) kan een lokale overheid bijdragen aan de duurzaamheid van maatschappelijke initiatieven door het bieden van structurele ondersteuning en waardering, terwijl tegelijkertijd de autonomie van het initiatief onveranderd blijft.

Literatuur over duurzame maatschappelijke initiatieven licht, naast overheidssteun, ook het belang van sociaal kapitaal en bruggenbouwers uit. Sociaal kapitaal in een buurt of stad gaat over onderling vertrouwen, het delen van normen en waarden, bestaande netwerken en het vermogen netwerken en contacten te leggen tussen bewoners (Putnam, 1995). Sociaal kapitaal is van belang bij maatschappelijke instanties, omdat de aanwezigheid ervan het mogelijk maakt om mensen te mobiliseren, te verbinden (uiteenlopende interesses, belangen en achtergronden bij elkaar brengen) en te activeren (acties opzetten en/of interesse aanwakkeren bij instanties die steun bieden) (Boonstra et al., 2021; Newman, Waldorn, Dalea & Carriere 2008). Bruggenbouwers, ook wel *boundary spanners*, zijn verbinders: ze activeren sociaal kapitaal door mensen te mobiliseren en nieuwe verbindingen aan te gaan met belangrijke actoren (Igalla et al., 2019; Van Meerkerk & Edelenbos, 2018; Van Meerkerk, Kleinhans & Molenveld 2018). Zowel sociaal kapitaal als *boundary spanners* zorgen voor een bepaalde onafhankelijkheid van een initiatief door een netwerk eromheen op te bouwen en uit te breiden door nieuwe verbindingen aan te gaan (Igalla & Van Meerkerk, 2015; Van Meerkerk et al. 2018; Igalla et

al., 2019). Dit voorkomt dat het initiatief steunt op en afhankelijk is van slechts één persoon of één inkomstenbron (Igalla & Van Meerkerk, 2015; Van Meerkerk et al. 2018; Igalla et al., 2019). Beide factoren hangen daarmee positief samen met de duurzaamheid van de opbrengsten een initiatief.

Samenvattend

De theoretische concepten hangen met elkaar samen, zonder dat er specifieke verbanden zijn om deze samenhang aan te tonen. Toe-eigenen van de leefomgeving kan verschillende vormen aannemen, maar gaat altijd om het geven van betekenis aan plekken door groepen of individuen (Frijhoff, 1997). Personaliseren van de stoep leidt ertoe dat deze uitstraalt toe te behoren aan degene die er wonen (Van der Ham & Van Ulden, 2016). Deze hybride zone heeft ook een sociale functie: burenccontact vindt er plaats. Door het herhaaldelijk plaatsvinden van oppervlakkig contact tijdens het proces van toe-eigenen van de stoep en straat, ontstaat er publieke familiariteit. Publieke familiariteit wordt gekenmerkt door herkenning die ontstaat door de alledaagse “*choreography on the sidewalk*” van bewoners en is een voorwaarde voor thuisgevoel (Blokland & Nast, 2014; Jacobs, 1989). Naast publieke familiariteit worden ook gevoelens van veiligheid en grip op alledaagse omstandigheden als belangrijk beschouwd voor het ervaren van thuisgevoel (Boccagni & Duyvendak, 2020). Binnen thuisgevoel kan onderscheid gemaakt worden tussen twee aspecten die nauw met elkaar samenhangen: sociaal en fysiek (Dekker et al., 2016; Van der Graaf & Duyvendak, 2009; Keith & Pile, 2004). Ontmoeting en dialoog, ontstaan tijdens het proces van toe-eigenen, scheppen de mogelijkheid voor bewoners om krachten en competenties te bundelen. Empowerment ontstaat wanneer bewoners meer richting kunnen bepalen en verantwoordelijkheid voelen over voor hen belangrijke zaken en wanneer ze samen een gemeenschappelijk doel kunnen bereiken door uit te gaan van ieders kracht (Boumans, 2012; Eisen, 1994; Rappaport, 1987; Van Regenmortel, 2009, 2010; Swart, 2015). Het voortbestaan van de opbrengsten van toe-eigenen bepaalt of een buurtinitiatief ook als duurzaam kan worden gezien. Daarbij zijn overheidssteun, sociaal kapitaal en bruggenbouwers van belang (Boonstra et al., 2021; Igalla et al., 2019; Igalla et al., 2020; Van Meerkerk & Edelenbos, 2018; Van Meerkerk et al., 2018; Nederhand, 2019; Newman, 2008)

Methode

Dit onderzoek is een kwalitatieve *case study* die is uitgevoerd volgens een deductieve onderzoeksopzet. Om de bijdrage van toe-eigenen van de leefomgeving op thuisgevoel en empowerment van betrokken buurtbewoners te onderzoeken, is er gekozen voor een diepteonderzoek bestaande uit participerende observaties en interviews. Kwalitatief onderzoek sluit aan bij een onderzoek over gevoelens, meningen, ervaringen en de perceptie van de betrokken bewoners van Carnisse. Het doel van kwalitatief onderzoek is de betekenissen en gedragingen van mensen te beschrijven en zo mogelijk te begrijpen (Scheepers, Tobi & Boeije, 2016). De diepgang van de context specifieke analyse komt de interne validiteit ten goede, maar doet tegelijkertijd afbreuk aan de externe validiteit. Dit maakt statistische generalisatie van de bevindingen naar andere cases beperkt (Van Thiel, 2014, p.87). Echter, doordat gewerkt is volgens het principe van verzadiging - nieuwe resultaten zullen geen nieuwe bevindingen opleveren - is theoretische generalisatie wel mogelijk (Yin, 2009). Theoretische generalisatie doelt op de generalisatie van onderzoeksresultaten naar de achterliggende theorie. Op basis van casestudie onderzoek – Buurtklimaatje in Carnisse – worden theoretische uitspraken getoetst en verfijnd (Yin, 2009).

Casus selectie en werving

In dit onderzoek is gekozen voor de wijk Carnisse. Carnisse is een gemengde buurt op het gebied van de achtergrond van bewoners. Dertig procent van de bewoners is geboren in Nederland, nog eens dertig procent heeft een Westerse migratieachtergrond en de overige veertig procent heeft een niet-Westerse migratieachtergrond (AlleCijfers, 2022). De sociale positie van de buurt is zwak met betrekking tot thema's als binding, leefomgeving, overlast en vandalisme (Wijkprofiel, 2022; Open Rotterdam, 2020). Op elk van deze thema's scoort Carnisse onder het gemiddelde van Rotterdamse buurten. Hierdoor heeft een initiatief zoals Buurtklimaatje zich in de wijk gevestigd en wordt er extra aandacht gegeven aan het vergroten van sociale samenhang door middel van ontmoetingen (Buurtklimaatje, z.d). Door het opzetten van bollenplantacties en het aanleggen van geveltuintjes, tracht Buurtklimaatje een netwerk van bewoners op te bouwen, waardoor er in de wijk op dit moment actief wordt ingespeeld op concepten relevant voor dit onderzoek: toe-eigening van de leefomgeving, thuisgevoel en empowerment. Daardoor vormt de casus van dit onderzoek een *extreme case* waar de effecten van toe-eigenen heel precies geobserveerd en geanalyseerd konden worden, maar ook juist extra sterk weergegeven worden (Bryman, 2016, p.62). Dit effect zal waarschijnlijk minder makkelijk

te onderzoeken zijn in een buurt waar publieke familiariteit, thuisgevoel en empowerment al sterker aanwezig zijn.

Er is gekozen voor één wijk als casus, omdat er daardoor meer richting aan het onderzoek wordt gegeven en specifieker kan worden gekeken hoe de concepten zich manifesteren in de wijk. Wanneer alle buurten van Rotterdam in dit onderzoek mee zouden zijn genomen, zou dat een te breed en verspreid beeld geven.

Voor het selecteren van betrokken bewoners golden twee criteria: bewoners die deelnemen aan activiteiten van Buurtklimaatje én woonachtig zijn in de Rotterdamse wijk Carnisse. Een deel van de respondenten (7) is geworven via persoonlijke benadering. Via een van de initiatiefnemers van Buurtklimaatje is een ander deel van de respondenten (3) benaderd en vier respondenten zijn via een andere respondent benaderd. Alle interviews hebben plaatsgevonden tussen 28 april 2022 en 9 juni 2022. Bij benadering van betrokken bewoners is getracht om een zo groot mogelijke spreiding in perspectieven te bieden (zie bijlage 2). Dit komt de betrouwbaarheid van het onderzoek ten goede doordat voorkomen is dat enkel de perspectieven van één bepaalde groep naar voren komen.

Desondanks hebben meerdere belemmeringen plaatsgevonden in het werven van respondenten met verschillende migratieachtergronden. Ten eerste had de groep aanwezige betrokken bewoners grotendeels dezelfde, Nederlandse, achtergrond op de dagen dat de onderzoeker aanwezig was. Ten tweede gaf het merendeel van de benaderde respondenten met een niet-Nederlandse achtergrond voorkeur niet deel te nemen aan het onderzoek. En in sommige gevallen was de taalbarrière te groot, waardoor een interview in het Nederlands niet tot de nodige diepgang zou leiden.

Dataverzamelmethode en analyse

Om bekend te worden onder mogelijke respondenten en vertrouwd te worden met de wijk, zijn er participerende observaties uitgevoerd tijdens drie groendagen van Buurtklimaatje. Op deze dagen bestond het onderzoek uit een combinatie van observaties van en interactie met buurtbewoners. Tijdens deelname aan de activiteiten werd door de onderzoeker te allen tijde duidelijk gecommuniceerd aan de deelnemers met welk doel zij daar was. Hiermee werd de mogelijkheid gegeven aan aanwezige deelnemers om aan te geven wanneer zij geen deel uit wilden maken van observaties en interacties. Van de deelnemers die aan hebben gegeven niet bij te willen dragen aan het onderzoek, is hun activiteit buiten beschouwing van dit onderzoek gelaten. Er is gekozen voor participerende observatie, omdat er is gekeken hoe toe-eigenen van

de leefomgeving iets kan betekenen voor de mensen in de wijk door deel te nemen aan het proces van toe-eigenen, thuisgevoel en empowerment.

De participerende observaties hebben bijgedragen aan het begrip van de context van het initiatief en het proces van toe-eigenen. Door deel te nemen aan de groendagen heeft de onderzoeker kunnen ervaren en observeren hoe het proces van toe-eigenen plaatsvindt binnen het buurtinitiatief, hoe betrokken bewoners elkaar ontmoeten en herkennen, hoe ze elkaar helpen en doorhebben wie waar handig in is. Hiermee zijn de observaties zowel rijke data op zichzelf die verwekt zijn in de resultaten, als een verrijking van en aanvulling op de data verkregen uit de interviews.

Door participerend deel te nemen is mogelijk ingeleverd op de onafhankelijkheid van de onderzoeker en heeft zij mogelijk invloed gehad op het proces van toe-eigening. Deze manier van onderzoek kan invloed hebben gehad op de uitkomsten, omdat eigen ervaringen sturend kunnen zijn (Bryman, 2016, p.387). Er is getracht de invloed van participatie van de onderzoeker te beperken door een observatielogboek bij te houden en diversiteit op verschillende vlakken onder de respondenten (waar woonachtig in Carnisse, hoe lang actief, achtergrond, leeftijd etc.) te waarborgen. Hierdoor komen verschillende perspectieven en ervaringen naar voren.

Interviews zijn afgenomen bij drie verschillende actoren betrokken bij Buurtklimaatje: tien betrokken bewoners, één van de initiatiefnemers en drie ambtenaren van de gemeente Rotterdam. Er is gekozen voor deze drie actoren om enerzijds inzicht te geven in de ervaringen van deelnemers en anderzijds context te duiden – waarom is Buurtklimaatje aanwezig in Carnisse. In dit onderzoek is een semigestructureerde interviewmethode toegepast. De interviews hebben het mogelijk gemaakt om gedetailleerde gegevens te verzamelen en de context zorgvuldig en uitgebreid mee te nemen. Deze manier van onderzoeken geeft veranderingen in thuisgevoel en empowerment goed weer, omdat er ruimte is voor ervaringen en belevingen van de respondenten. De geïnterviewden hebben tijdens de interviews hun beleving omschreven in eigen woorden en daarop is doorgevraagd. Dit gaf de respondenten de mogelijkheid om dieper in te gaan op door hen gekozen thema's. Volgens Hay (2010) leidt dit tot diepgang in het onderzoek en tot een beter begrip van het onderzoeksveld voor de onderzoeker.

De interviews zijn gestructureerd met behulp van een topiclijst (zie bijlage 1). De topiclijst voor interviews met bewoners is opgesteld aan de hand van relevante theoretische concepten: thuisgevoel, toe-eigenen van de leefomgeving en empowerment. De topiclijst is

gedurende het onderzoek bijgeschaafd. De topiclijsten voor de interviews met een van de initiatiefnemers en de gemeente zijn opgesteld vanuit de gedachte de context van het initiatief en het belang van de aanwezigheid van Buurtklimaatje in Carnisse beter te begrijpen. De interviews met bewoners hebben voornamelijk fysiek in Carnisse plaatsgevonden, de interviews met Buurtklimaatje en gemeente Rotterdam telefonisch en online. Het uitgangspunt was dat het interview op een voor de respondent comfortabele plek plaatsvond. Alle interviews zijn, met akkoord van de respondent, opgenomen en getranscribeerd. Opname van interviews kan leiden tot sociaal wenselijke antwoorden. Om dit te ondermijnen is de respondenten verzekerd dat het interview geanonimiseerd verwerkt werd. Ook was er ruimte voor de respondenten om aan te geven wanneer ze wilden dat een bepaalde uitspraak of deel van het interview niet in het transcript werd opgenomen. Korte delen, die privacygevoelig of off topic waren, zijn weggelaten uit de transcripten. Vervolgens zijn de transcripten geanalyseerd in ATLAS.ti door middel van achtereenvolgens open, axiaal en selectief coderen (Bryman, 2016). Aan data verkregen uit de interviews zijn codes gekoppeld die voortkwamen uit de theorie, waarmee ook een codeboom is gevormd (zie bijlage 3). Citaten uit transcripten zijn in schrijftaal opgenomen in het resultatenhoofdstuk, om ze voor de lezer zo duidelijk mogelijk te maken. Hiermee zijn in sommige gevallen woorden niet letterlijk overgenomen, maar daarbij is nooit een verandering aangebracht in de betekenis van een uitspraak.

Resultaten

In dit hoofdstuk zijn de bevindingen uiteengezet door vanuit participatieve observaties te beschrijven wat er gebeurt tijdens activiteiten van Buurtklimaatje. Vervolgens wordt, door interviews aangevuld, ingegaan op ervaren veranderingen in empowerment en thuisgevoel van betrokken bewoners. Ten slotte komt het gemeentelijke perspectief aan bod.

Buurtklimaatje streeft ernaar zowel het fysieke als sociale klimaat in Carnisse te verbeteren door het organiseren van een groene golf door de wijk: vergroening van straten door het aanleggen van geveltuinen, boomspiegels, het planten van bollen op het Amelandseplein en schoonmaakacties in de buurt. Bewoners nemen contact op met Buurtklimaatje of Buurtklimaatje contacteert een bewoner. Er is één bewoner per (deel van de) straat die initiatief neemt en medebewoners enthousiasmeert mee te doen door middel van het langsbrengen van flyers of langs de deuren te gaan. Tijdens een geveltuindag wordt gezamenlijk begonnen en een briefing door Buurtklimaatje. Zo weet iedereen hoe het proces in zijn werk gaat. Dan begint men met het handen-uit-de-mouwen steken: tegels eruit, aarde erin en met dezelfde tegels een border maken.

Het proces van toe-eigenen

De meeste respondenten hebben een eigen geveltuin. Sommigen zijn verantwoordelijk voor een boomspiegel en anderen helpen mee met geveltuinen aanleggen en het verzorgen van planten van burens of met bollenplantacties op Amelandseplein. Verschillende respondenten hebben ook hun stoep ingericht door bloempotten en kastjes neer te zetten of buitenkunst op te hangen. Door het toevoegen van groen aan de straat wordt het proces van toe-eigening van de leefomgeving in gang gezet. Het veranderen van het straatbeeld is voor de meeste betrokken bewoners het belangrijkste motief om mee te doen aan de geveltuindag. De straten in Carnisse konden volgens de bewoners in dit onderzoek meer gezelligheid gebruiken. Deze gezelligheid kan volgens hen gecreëerd worden op twee manieren: door vergroening – fysieke toe-eigening – en het leren kennen van burens – sociale toe-eigening. Daarnaast worden klimaatadaptatie en het hebben van een leuke dagbesteding als motief genoemd om deel te nemen aan de activiteiten.

Tijdens de groendagen worden de geveltuinen, boomspiegels en bloembakken verzorgd en worden extra planten toegevoegd. Op deze manier werken de bewoners aan een permanente toe-eigening. Bewoners gaan alleen aan de slag of zoeken elkaar op, wieden onkruid – ook uit

de tuintjes afwezig – en praten over nieuwe plannen voor de straat of helpen elkaar in het onderscheiden van onkruid en planten. Zowel bij de geveltuin- als bij de groendagen, staat het gezamenlijk lunchen centraal. Rond het middaguur worden de scheppen tegen de muur geplaatst en komen er uit alle deuren schalen met eten tevoorschijn. Iedereen die meedoet draagt bij aan de lunch door wat te eten te maken. De informele, sociale toe-eigening wordt daarmee gestimuleerd. Gesprekken worden gevoerd over hoeveel tegels er die dag gewipt zullen worden en hoe de tuintjes er uitzien na een opknapbeurt, maar ook over in welk huis de ander woont. En er worden gesprekken en herinneringen van eerdere groendagen opgehaald. Na deze gesprekken voelen de bewoners een gedeelde gewenste toe-eigening: iedereen is blij met de aangelegde geveltuintjes. Op de gedeelde hybride zone, de stoep, hebben zij een door een fysieke en sociale activiteit een gewenst element toegevoegd: de geveltuin.

Publieke familiariteit

Wanneer bewoners gevraagd wordt of zij veranderingen merken in de buurt sinds ze meedoen aan activiteiten van Buurtklimaatje, noemen zij allen dat de grootste verandering is dat het zorgt voor meer nieuwe ontmoetingen en onderling contact met burens. “Soms denk ik van wauw ik heb tien mensen gesproken en ik maak maar een mini klein wandelingetje. Dat is heel erg leuk, vind ik. Dat helpt wel echt voor thuis voelen in de wijk.” (Respondent 3) Alle respondenten ervaren dit als een positief effect van het deelnemen aan activiteiten. Door deel te nemen aan activiteiten van Buurtklimaatje ervaren de respondenten dat ze, meer dan daarvoor, weten wie er in hun straat wonen. Hierbij gaat het er niet om dat ze de andere bewoners door en door kennen, maar door de basisdingen van de ander te weten gaat oppervlakkig contact makkelijker en is er herkenning op straat. Respondenten benoemen ook dat het hierdoor gemakkelijker is om na de activiteit van elkaar op de hoogte te blijven.

De activiteiten van Buurtklimaatje zijn vaak het beginpunt van ontmoeting en interactie. Hier leren de buurtbewoners elkaar (beter) kennen. Tijdens de groendagen vormt het werken aan de geveltuinen de gemene deler waardoor publieke familiariteit kan ontstaan en toenemen. Ook na deelname aan een activiteit geeft het merendeel van de bewoners uit dit onderzoek aan de andere(n) te herkennen en in sommige gevallen een praatje te maken met elkaar.

Thuisgevoel

De toename van (losse) contacten in de buurt heeft invloed op de mate van het onderling vertrouwd zijn met elkaar. Een toename van bekendheid tussen bewoners onderling, het groeten van elkaar op straat na de activiteiten en het leren over (in ieder geval) de basisdingen van de

ander, draagt bij aan het vergroten van het onderlinge vertrouwen. Hierin is een verschil te zien tussen bewoners die al langere tijd actief zijn en diegene die net begonnen zijn met deelnemen aan activiteiten. Respondent 2 is één jaar actief en geeft aan dat het leuk is dat hij nu meer mensen kan begroeten: “Dat geeft wel een fijn gevoel en het gevoel dat je gezien wordt, daardoor voel ik mij vertrouwd.” Respondent 8 heeft op het moment van het interview net de eerste geveltuindag achter de rug. Op de vraag of er onderling vertrouwen is in de buurt antwoordt ze dat ze haar medebewoners daarvoor eerst beter moet leren kennen. Ze voegt daaraan toe: “Maar door deze activiteiten komt het wel meer” (Respondent 8). Anderen stellen dat je door de activiteiten ook meer mensen ontmoet die je anders niet zou tegenkomen, waardoor je meer leert over elkaars cultuur.

Nou vaak zijn mensen gesloten of reageren ze kortaf, maar dat is uit onwetendheid. Mensen hebben een bepaald beeld, vooroordelen. Pas wanneer je dat doorbroken hebt, kunnen ze denken niks aan de hand daar. Maar daar moet wel iemand voor zijn die de gelegenheid schept of antwoorden geeft die ze zoeken. [...] Bij ons [is die gelegenheid] dan de geveltuintjes. (Respondent 1)

De respondenten geven aan zich vóór deelname aan Buurtklimaatje al veilig te voelen in Carnisse, maar dat deelname hun veiligheidsgevoel nog meer heeft vergroot. Het kennen van meer mensen in de buurt zorgt er bij respondent 7 voor dat ze zich comfortabeler voelt in Carnisse:

[D]at je niet denkt van oh dat is iemand die ik niet ken, even snel doorlopen. Dat heb je wel vaak als je iemand niet kent. Dan denk je van 'oh je weet niet wat je kan verwachten van de ander'. Nu heb ik meer zo van ik weet wel een beetje wie jij bent. (Respondent 7)

Het aanleggen en onderhouden van de geveltuinen geeft de bewoners de gelegenheid meer over elkaar te weten te komen, wat een positieve invloed heeft op zowel het onderlinge vertrouwen als gevoelens van veiligheid

Naast de voorwaarden van thuisgevoel die worden beïnvloed door het toe-eigenen van de leefomgeving, zijn er nog andere factoren van belang voor het thuisgevoel van de betrokken bewoners. Zo benoemen ze de volgende factoren als invloedrijk op hun thuisgevoel: de weg weten in de wijk, een groene omgeving (voornamelijk nabijheid van Zuiderpark), nabijheid van

OV en Zuidplein, voldoende winkelaanbod, eigen mentale geluk en geworteld zijn in de wijk door er al jaren te wonen.

Empowerment

De verantwoordelijkheid van betrokken bewoners wordt door Buurtklimaatje officieel gemaakt in een contract om duidelijke verwachting te scheppen: bewoners worden geacht het tuintje te onderhouden en bewateren. In zeker zin staat dit haaks op empowerment van en vanuit de bewoners. Daarbij ontstaat verantwoordelijkheid voor wat zij zelf als belangrijk hebben gedefinieerd. Desalniettemin komt het verantwoordelijkheidsgevoel van de betrokken bewoners voort uit hun intrinsieke motivatie om verandering teweeg te brengen, al dan niet in het beginsel aangewakkerd door een getekend contract. Dit uit zich in het oprapen van vuil en het meedoen met de schoonmaakdag van Buurtklimaatje. Volgens respondent 6 geeft de combinatie van het met elkaar de geveltuinen aanleggen en onderhouden, het duidelijk maken van verwachtingen en het leren van elkaar tijdens deze activiteiten de juiste stimulans om bewoners verantwoordelijkheid te laten nemen voor hun omgeving.

Terwijl verantwoordelijkheid voor het onderhouden van het toegeëigende bij het grootste deel van de betrokken buurtbewoners aanwezig is, wijzen de respondenten er ook op dat niet alle buurtbewoners zich even verantwoordelijk voelen voor onderhoud van (gezamenlijk) toegeëigende straatdelen. Respondent 9 legt uit:

[D]ie boomspiegels, ja, in feite proberen we een beetje dat waar die voor de deur ligt van het trappenhuis dat we daar iemand vinden van ‘hé, wil jij hem bijhouden en water geven?’ Tot nu toe vind ik het nog een beetje tegenvallen van mensen die dat doen. We hebben vijf boomspiegels, twee worden er een beetje bijgehouden. (Respondent 9)

Ook respondent 10 ervaart weerstand bij haar buurtbewoners. Hoewel ze haar hoop uitspreekt naar anderen het samen te kunnen onderhouden, heeft ze “niet het idee dat mensen dat doen.” Tijdens participatieve observaties wordt ook door aanwezige bewoners uitgesproken dat bewoners het idee van een geveltuin leuk lijkt, maar dat onderhoud ervan niet altijd trouw wordt uitgevoerd.

Hoewel nagenoeg alle respondenten intrinsieke motivatie voelen om bij te dragen aan de vergroening van de buurt, beschikken ze niet allemaal over plantenkennis of de manier waarop een geveltuin aangelegd wordt. Hierin konden zowel medebewoners als Buurtklimaatje inspringen. Tijdens het aanleggen en verzorgen van de tuintjes, boomspiegels en plantebakken

leren de bewoners van elkaar over de planten, maar ook over elkaars capaciteiten. Zo vertelt respondent 9 dat zijn medebewoners erachter zijn gekomen dat hij handig is: “Nu word ik wel door een paar mensen een beetje als de klusjesman beschouwd. Als er wat gebouwd moet worden, ontvangen we wel een berichtje, kunnen wij weer helpen”. Op die manier draagt iedereen bij waar die kan en waar die goed in is.

Voor de betrokken bewoners in dit onderzoek biedt de aanwezigheid van Buurtklimaatje een duwtje in de rug om te vergroenen. Respondenten geven aan dat Buurtklimaatje een fijne brug is tussen de bewoners en de gemeente. Daarnaast neemt Buurtklimaatje ook een deel van de regelkant op zich, waardoor de stap om mee te doen met activiteiten kleiner wordt. Voor sommige leidt dit duwtje in de rug tot het meer betrokkenheid in de wijk op eigen initiatief. Dit komt tot uiting in het zich beschikbaar stellen als wijkraadslid, het aanvragen van een picknicktafel voor de straat en het organiseren van straatfeesten. “[Het] is net extra smeerolie die je nodig hebt om zo aan de slag te kunnen,” aldus respondent 3.

Duurzaamheid initiatief

Ook ambtenaren van de gemeente Rotterdam zien het duwtje in de rug dat Buurtklimaatje geeft. “Zij ondernemen de eerste actie. Daarin merk je wel dat als eenmaal het balletje gaat rollen dat mensen op de een of andere manier heel erg besmet raken [...] in positieve zin” (ambtenaar 2). Aan de ene kant zien de ambtenaren Buurtklimaatje als doel om te vergroenen in een versteende en “hufferproof” (ambtenaar 3) gemaakte wijk. Aan de andere kant is het voor hen met name een middel om bewoners meer met elkaar te verbinden en om sociaal kapitaal te versterken. Daarnaast is het initiatief aantrekkelijk voor de gemeente, omdat Buurtklimaatje betrokken bewoners en de ambtenaren verbindt en in contact brengt met elkaar. Bewoners van Carnisse hebben, volgens de ambtenaren, de afgelopen jaren langs elkaar heen geleefd waarbij sociaal contact achter is gebleven. In combinatie met het geringe aandeel groen in de wijk, was Buurtklimaatje ruim 1,5 jaar geleden de “makkelijkst denkbare interventie in [de] wijk” (ambtenaar 3). Doordat Buurtklimaatje contacten legt in de buurt en met bewoners in gesprek gaat over hun dagelijkse omgeving hoopt de gemeente dat bewoners “weer het vertrouwen krijgen in elkaar in de eerste plaats, maar ook in de gemeente. Dan wordt zo'n wijk weer wat stabiel” (ambtenaar 1). Door vertrouwen in elkaar en de gemeente te versterken kan het wijknetwerk uitgebreid worden.

Hoewel de ambtenaren het belang van Buurtklimaatje in Carnisse inzien, is het de vraag hoe lang de initiatiefnemers van Buurtklimaatje van financiële steun van de gemeente uit kunnen gaan. Het verkrijgen van subsidies blijkt lastig voor een initiatief dat sociale en fysieke

doelen tegelijkertijd in één project combineert: “Het past niet in een hokje, [...] dan is het blijkbaar lastig om geld te verzamelen” (ambtenaar 3).

Vanuit de ambtenaren klinkt de wens om Buurtklimaatje (op den duur) te verduurzamen:

[...] dat bewoners los van Buurtklimaatje, los van de initiatiefnemers, dat ze zelf iets gaan initiëren in de straat of dat ze zelf iets op het plein gaan organiseren. Dat je op die manier ook een stukje duurzaamheid creëert in plaats van afhankelijkheid. (Ambtenaar 2)

Hoewel deze wens er is, vinden de ambtenaren het netwerk, dat Buurtklimaatje tot nu toe in de wijk heeft gecreëerd, te kwetsbaar om het aan bewoners over te laten. Wanneer financiering weg zou vallen is er de angst dat het sociale netwerk zich niet meer uitbreidt en zelfs verwatert. De meningen verschillen over de vraag hoe lang het initiatief nodig is in Carnisse om een netwerk te creëren van en beweging teweeg te brengen met bewoners dat voldoende empowerment kent om zelfstandig door te gaan. Waar twee ambtenaren spreken van anderhalf tot drie jaar, verwacht de derde dat bewoners na minimaal drie tot maximaal vijf jaar voldoende empowered zijn om zonder Buurtklimaatje door te kunnen werken aan en te profiteren van een bewonersnetwerk. Het is lastig in te schatten wanneer een buurtinitiatief zonder externe steun blijvend empowerment kan laten toenemen. Ook bewoners geven aan dat het voor sommigen het duwtje in de rug beperkt blijft tot deelname aan de activiteiten. Respondent 2 merkt op: “Het grappige is iedereen zegt 'oh wat leuk en wat goed'. Dan zeg je nou dan ga jij het de volgende keer doen. Die stap is telkens wel lastig voor anderen.” Bewoners kunnen enthousiast zijn over initiële deelname, alleen is blijvende verantwoordelijkheid een uitdaging.

Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk worden voorgaande hoofdstukken met elkaar verbonden. In de conclusie wordt antwoord geformuleerd op de centrale vraag en worden de resultaten aan de literatuur gekoppeld. In de discussie wordt kritisch gereflecteerd op dit onderzoek.

Conclusie

Centraal in dit onderzoek staat de vraag: Op welke manier draagt toe-eigenen van de leefomgeving bij aan thuisgevoel en empowerment van betrokken bewoners. Het fysieke en sociale toe-eigenen van de leefomgeving heeft een positieve invloed op het thuisgevoel en empowerment van betrokken bewoners in Carnisse. Allereerst doordat het toe-eigenen door middel van deelname aan activiteiten van Buurtklimaatje leidt tot meer publieke familiariteit. Door samen geveltuinen aan te leggen en te onderhouden en/of mee te doen aan het planten van bloemen en het schoonhouden van de wijk leren de betrokken bewoners buurtgenoten (her)kennen. Door deel te nemen aan activiteiten van Buurtklimaatje ervaren de betrokken bewoners dat ze, meer dan daarvoor, weten wie er in hun straat wonen. Daarnaast worden ze meer begroet door medebewoners die ze hebben gezien of ontmoet tijdens activiteiten wanneer ze door de wijk wandelen of fietsen. Het gaat er niet om dat ze de andere bewoners door en door kennen, maar de basisdingen van de ander te weten zoals hun naam en waar ze precies wonen. Bovendien gaat contact makkelijker door herhaalde ontmoeting.

Eenzijds is dit in lijn met de verwachting van Blokland en Nast (2008) en Van Eijk (2015) over publieke familiariteit: door het herhaaldelijk plaatsvinden van contact tijdens het proces van toe-eigenen is men elkaar gaan herkennen en weten betrokken bewoners beter wat ze van de ander kunnen verwachten. Anderzijds overstijgt het contact dat zich ontwikkelt in sommige gevallen publieke familiariteit. Dit sluit aan bij de verwachting van Yuval-Davis (2011) dat bewoners ook bekend willen zijn met elkaars 'sociale locatie' en wederzijdse persoonlijke erkenning. Dat het sociale contact binnen Buurtklimaatje in sommige gevallen verder gaat dan publieke familiariteit kan het thuisgevoel mogelijk versterken, maar het levert met name een bijdrage aan empowerment op mesoniveau doordat versterkte banden tussen buurtbewoners kunnen helpen om elkaar makkelijker te bereiken.

Doordat het toe-eigenen daarnaast ook leidt tot een toegenomen veiligheidsgevoel en gevoel van onderling vertrouwen, volgens Boccagni en Duyvendak (2020) van belang binnen thuisgevoel, worden de voorwaarden voor thuisgevoel versterkt. Hoewel respondenten aangeven zich vóór deelname aan Buurtklimaatje al veilig te voelen in de buurt, schept het

aanleggen en onderhouden van de geveltuinen voor de bewoners een gelegenheid meer over elkaar te weten te komen. Dit heeft een positieve invloed op zowel het onderlinge vertrouwen als gevoelens van veiligheid. Dit komt doordat straten intensiever gebruikt worden, omdat bewoners bezig zijn met hun geveltuinen en daardoor vaker op straat zijn dan voorheen. Dit komt overeen met het gedachtegoed van Blokland (2008) en Jacobs (1989) die stellen dat intensief gebruikte straten een eerste voorwaarde zijn voor publieke familiariteit. De herhaalde ontmoeting, en daarmee verbonden publieke familiariteit, zorgt ervoor dat de betrokken bewoners beter weten wat ze van medebewoners kunnen verwachten en vooroordelen kunnen worden doorbroken. Dit leidt, zoals verondersteld door Van Eijck (2015) en Van Kempen et al. (2015) tot een versterkt gevoel van onderling vertrouwen, veiligheid, verbondenheid en zekerheid. Door het versterken van de voorwaarden – publieke familiariteit, onderling vertrouwen en veiligheidsgevoelens – wordt het thuisgevoel van de bewoners vergroot.

Het belangrijkste motief voor de betrokken bewoners in dit onderzoek om mee te doen aan de activiteiten van Buurtklimaatje is het toevoegen van groen aan het straatbeeld. Door deelname hieraan is het proces van toe-eigening van de leefomgeving in gang gezet. Hoewel dit aansluit bij Bouwmans (2012), die spreekt over empowerment als een verschuiving van *bepaald worden* richting *zelf bepalen* waardoor voor individuen de mogelijkheid ontstaat om hun leven zelf en met anderen invulling te geven, wordt de kar van richting bepalen niet alleen getrokken door de bewoners. Buurtklimaatje helpt richting geven door een deel van het regelwerk op zich te nemen en bewoners te ondersteunen. Die betrokkenheid verkleint de drempel voor de betrokken bewoners uit dit onderzoek om de stap te nemen daadwerkelijk te beginnen met het proces van toe-eigenen.

Door het bundelen van de krachten en competenties van zowel Buurtklimaatje als medebewoners over planten en geveltuinen is realisatie van het gemeenschappelijke doel mogelijk, wat aansluit bij de visie van Van Regenmortel (2009, 2010) over empowerment. Van Regenmortel (2009, 2010) stelt dat ontmoeting en dialoog een belangrijke rol spelen in deze realisatie. De combinatie van het met elkaar de geveltuinen aanleggen en onderhouden, het duidelijk maken van verwachtingen en het van elkaar leren tijdens de activiteiten, is de stimulans om betrokken bewoners verantwoordelijkheid te laten nemen voor hun omgeving. Echter, uit zowel interviews als observaties komt naar voren dat niet iedereen zich even verantwoordelijk voelt voor het onderhouden van het toegeëigende. Treffers et al. (2018) benoemen dit ook en stellen dat toe-eigening van de leefomgeving en publieke buitenruimte ingewikkeld kan zijn. Doordat de ruimte van iedereen is en tegelijkertijd van niemand,

waardoor weinig bewoners er verantwoordelijkheid voor voelen. Toe-eigenen van de leefomgeving, door middel van deelname aan activiteiten van Buurtklimaatje, draagt dus bij aan het vergroten van empowerment van betrokken bewoners op individueel en groepsniveau. Echter, de duurzaamheid hiervan is niet per se gewaarborgd omdat mensen verschillen in verantwoordelijkheid die ze voelen over het toegeëigende.

Voor de duurzaamheid van het gewenste resultaat van toe-eigening zijn, volgens Boonstra et al. (2021) drie elementen van belang: sociaal kapitaal, structurele ondersteuning en waardering vanuit lokale overheid en bruggenbouwers. In lijn met Boonstra et al. (2021) en Newman et al. (2008) zien de ambtenaren Buurtklimaatje als een middel om bewoners meer met elkaar te verbinden en om sociaal kapitaal te versterken door mensen te mobiliseren, verbinden en activeren. Hoewel de ambtenaren de meerwaarde van het initiatief (h)erkennen blijkt de aanvraag van subsidie lastig voor een initiatief dat sociale en fysieke doelen tegelijkertijd in één project nastreeft. De bureaucratie, die Nederhand (2019) noemt, kan het initiatief tegen gaan werken op het gebied van financiën. Buurtklimaatje is een bruggenbouwer doordat ze, in overeenstemming met Igalla et al. (2019), Van Meerkerk & Eldenbos (2018) en Van Meerkerk et al. (2018), bewoners mobiliseren en verbindingen leggen tussen zowel bewoners onderling als tussen bewoners en de gemeente. Hoewel Igalla & Van Meerkerk (2015), Van Meerkerk et al. (2018) en Igalla et al. (2019) stellen dat zowel sociaal kapitaal als *boundary spanners* zorgen voor een bepaalde onafhankelijkheid van een initiatief moet in het geval van Buurtklimaatje gewaakt worden voor de onafhankelijkheid van bewoners. Het netwerk dat tot nu toe in de wijk is gecreëerd, is volgens de ambtenaren te kwetsbaar om het door bewoners zelf voort te laten zetten. Wanneer financiering, en daarmee de initiatiefnemers, wegvalt is er de angst dat het sociale netwerk zich niet meer uitbreidt en geboekte sociale resultaten verwateren.

Concluderend zorgt het proces van toe-eigenen van de leefomgeving ervoor dat buurtbewoners elkaar ontmoeten. Ontmoeting zorgt voor een toename van publieke familiariteit, het onderlinge vertrouwen en de veiligheidsgevoelens van betrokken bewoners. Hierdoor versterkt het toe-eigenen van de leefomgeving, door middel van deelname aan activiteiten van Buurtklimaatje, de voorwaarden voor het ervaren thuisgevoel, waardoor het thuisgevoel van de betrokken bewoners toeneemt. Publieke familiariteit maakt het ook mogelijk krachten te bundelen en samen te gaan voor een gemeenschappelijk doel (empowerment op groepsniveau). Betrokken bewoners geven door deelname aan activiteiten richting aan wat ze zelf als belangrijk definiëren (empowerment op individueel niveau). Het proces van toe-eigening van de leefomgeving draagt

dus positief bij aan thuisgevoel en empowerment van betrokken bewoners. Een uitdaging ligt in de duurzaamheid van het initiatief: wanneer initiatiefnemers (vroegtijdig) wegvallen, kunnen het verkregen thuisgevoel en empowerment afzakken. Er moet voor gewaakt worden dat de ontwikkeling van thuisgevoel en empowerment niet (grotendeels) leunt op de aanwezigheid van de initiatiefnemers. Om dit te voorkomen is het nodig een sterk netwerk op te bouwen dat zich breed verspreid over de buurt. Het zaadje is geplant. Nu moet het nog voldoende gevoed worden om zijn wortels uit te spreiden en houvast in de aarde te vinden.

Discussie

De resultaten uit dit onderzoek bieden inzichten voor buurtinitiatieven in het algemeen en de beoogde effecten daarvan. Een door de overheid gesteund initiatief waaraan bewoners deelnemen vormt een tussenvorm van formeel en informeel toe-eigenen. De vraag die dit oproept is of kwetsbare buurten een tussenorganisatie nodig hebben om verantwoordelijkheid te creëren, of dat bewoners dit ook zonder inmenging van zo'n organisatie kunnen creëren. De resultaten uit dit onderzoek laten zien dat het betrekken van een tussenorganisatie bij het proces van toe-eigenen met name belangrijk is omdat het handvaten kan aanreiken aan bewoners in kwetsbare buurten. Het buurtinitiatief vormt een eerste *boundary spanner* die nodig is om beweging in gang te zetten. In wijken waar weinig sociaal kapitaal aanwezig is, kunnen zij de aanbieder zijn voor sociaal start kapitaal dat nodig is om een initiatief te kunnen starten. Het buurtinitiatief biedt (het creëren van) een netwerk, contact met de overheid, de mogelijkheid van het behalen en/of ontvangen van middelen en toegewijde tijd. Een intermediaire organisatie kan namelijk gerichte tijd en aandacht steken in het opzetten van een initiatief. De bevindingen laten zien dat angst heerst dat wanneer de intermediaire organisatie te vroeg wegvalt het opgebouwde buurtnetwerk op zichzelf niet sterk genoeg is. Dat roept ook de vraag op wat ervoor nodig is om te bereiken dat het buurtnetwerk sterk genoeg is om de intermediaire organisatie er tussenuit te halen.

De bevindingen bieden ook inzicht in het aandeel van de fysieke component van toe-eigenen in een fysiek-sociaal initiatief als Buurtklimaatje. Hoewel (deelname aan) andere buurtinitiatieven ook kunnen zorgen voor een toename in thuisgevoel en empowerment door voordelen die uit ontmoeting kunnen worden gehaald, onderscheidt het onderzochte buurtinitiatief zich doordat het inzet op zowel fysieke als sociale toe-eigening. Door fysiek en sociaal te combineren ontmoeten bewoners elkaar op een ongedwongen manier in hun eigen straat. Het sociaal contact kan ongedwongen ontstaan omdat het een middel voor buurtbewoners is om samen iets te

veranderen aan hun straat en geen doel op zich. Bewoners zijn fysiek samen de buurt aan het toe-eigenen, waardoor ook gedeelde herkenning wordt gevonden in de buurt. Daarbij maakt het toe-eigenen in de eigen straat het ook makkelijker om te weten waar buurtbewoners precies wonen. Door het samen fysiek bezig zijn, raken de bewoners samen (opnieuw) bekend in de buurt. Het ontmoeten van buurtbewoners, weten waar iemand woont en herkenning op straat zijn belangrijke sociale elementen in thuisgevoel die voortkomen uit het fysiek bezig zijn.

In de wetenschappelijke literatuur kent thuisgevoel ook een fysieke en sociale dimensie. De inzichten van dit onderzoek vormen een wetenschappelijke bijdragen door te verduidelijken hoe een combinatie van fysieke en sociale doelen binnen één initiatief een bijdrage kan leveren aan thuisgevoel. Thuisgevoel wordt niet zozeer verkregen of vergroot uit de daadwerkelijke fysieke veranderde omgeving, maar meer uit het proces van samen met buurtbewoners fysiek vormgeven aan de eigen buurt en de herkenning die daardoor onder buurtbewoners ontstaat.

De bevindingen uit dit onderzoek laten bovendien zien dat de meerwaarde van een buurtinitiatief dat zowel sociale en fysieke doelen nastreeft wel wordt (h)erkent door ambtenaren die werkzaam zijn in de buurt, maar dat de bureaucratie deze initiatieven nog niet bewust ruimte biedt doordat er vanuit subsidiegeld wel expliciet onderscheidt wordt gemaakt tussen initiatieven met een sociale en een fysieke insteek. Hierdoor is het lastiger financiering voor dit type initiatief rond te krijgen, wat de duurzaamheid van de unieke opbrengsten hiervan in gevaar brengt.

Beperkingen en vervolgonderzoek

Duyvendak en Wekker (2015) benoemen dat wat de één als gewenste vorm van toe-eigenen ervaart, voor de andere een ongewenste vorm kan zijn. Door onderzoek te doen naar bewoners die deelnemen aan het toe-eigeningsproces, wordt het beeld geschetst dat deze vorm van toe-eigenen door de buurtbewoners gewenst is. Echter, er zijn ook bewoners die niet deelnemen aan het proces en wiens perspectief niet onderzocht is. Doordat niet alle bewoners meedoen, zal er door het toe-eigenen van het fysieke van de één, mogelijk ook verlies van herkenning zijn voor de ander.

Daarnaast geven de bevindingen uit dit onderzoek aan dat buurtbewoners over een grotere mate van empowerment beschikken. Echter, er is niet onderzocht of empowerment in gelijke mate toeneemt onder deelnemende bewoners. Het is mogelijk dat sommige bewoners zich in grote mate empowered voelen dan anderen. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat bewoners die al actiever in de buurt waren nog meer empowerment ervaren, maar dat dit bij

bewoners die over minder individuele capaciteiten beschikken achterblijft. Vervolgonderzoek kan de nadruk leggen op de mate van verschil in empowerment onder deelnemers en hoe dit ondervangen kan worden. Ten aanzien van empowerment kan ook gekeken worden in hoeverre empowerment verkregen uit een initiatief, de mogelijkheden van buurtbewoners vergroot om zelf nieuwe initiatieven te realiseren. Bovendien kan vervolgonderzoek aandacht besteden aan mogelijke manieren om een buurtinitiatief op een goede manier duurzaam te maken zodat het op zichzelf kan staan zonder steun vanuit beleid of gemeentesubsidie. Dit kan helpen om dichter in de buurt te komen van het behouden van meer thuisgevoel en empowerment, ook wanneer intermediaire organisatie wegvalt.

Literatuurlijst

- Ajoulat, I., d'Hoore, W. & Deccache, A. (2006). Patient empowerment in theory and practice: Polysemy or cacophony? *Patient Education and Counseling*, 66 (1): 1320.
- AlleCijfers (2022). Informatie buurt Carnisse [Data]. Verkregen van <https://allecijfers.nl>
- Berg, M. Van den (2013). *Stedelingen veranderen de stad: Over nieuwe collectieven, publiek domein en transitie*. Haarlem: Trancity x Valiz.
- Besnier, N. (2009). *Gossip and the everyday production of politics*. Honolulu: University of Hawaii
- Blokland, T. (2008), 'Het belang van de straat in de naoorlogse stad', in: S. Franke et al. (red.), *Stadscahiers. De transformatie van de naoorlogse stad*. Amsterdam: SUN Trancity, pp.70-77.
- Blokland, T., & Nast, J. (2014). From Public Familiarity to Comfort Zone: The Relevance of Absent Ties for Belonging in Berlin's Mixed Neighbourhoods. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(4), 1142-11.
- Boonstra, B., Claessens, S. & Limpt, P. van (2021). *Maatschappelijke coalities in coronatijd: Van spontaan initiatief naar duurzaam samenwerkingsverband*. Rotterdam: Erasmus School of Social and Behavioral Sciences & Kenniswerkplaats Leefbare Wijken
- Boumans, J. (2012). Naar het hart van empowerment. *Een onderzoek naar de grondslagen van empowerment van kwetsbare groepen*. Den Haag: Ministerie Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press.
- Buurtklimaatje (z.d.). Home [Website]. Verkregen van <https://www.buurtklimaatje.nl>
- Cattell, V., Dines, N., Gesler, W., & Curtis, S. (2008). Mingling, observing, and lingering: Everyday public spaces and their implications for well-being and social relations. *Health & place*, 14(3), 544-561.
- Dekker, A., Graaf, Y. van der, Ham, S. van der, & Zeeuw, S. de (2016). *Thuismakers collectief: Eindverslag pilot 'mijn Homerusbuurt'. Deel 1 onderzoeksresultaten*.
- Dorresteyn, W., Pruijser, M., & Postma, D. W. (2010). *Noord Verandert, kijk maar!*. Amsterdam: De Karthuizer.
- Duyvendak, J. W. (2011). *The politics of home: Belonging and nostalgia in Europe and the United States*. New York: Palgrave Macmillan
- Duyvendak, J. W., & Wekker, F. (2015). *Thuis in de openbare ruimte? Over vreemden, vrienden en het belang van amicaliteit*. Den Haag: Platform31

- Easthope, H. (2004). A place called home. *Housing, theory and society*, 21(3), 128-138.
- Edelenbos, J., Meerkerk, I. F. van, & Schenk, T. (2016). The evolution of community self-organization in interaction with government institutions: cross-case insights from three countries. *American Review of Public Administration*, 48(1), 52-66.
- Edgell, P., Hartmann, D., Stewart, E., & Gerteis, J. (2016). Atheists and other cultural outsiders: Moral boundaries and the non-religious in the United States. *Social Forces*, 95(2), 607-638.
- Eijk, G. van (2015), 'Contact en herkenning. De stoep in stadssociologisch perspectief', in: E. van Ulden, D. Heussen & S. van der Ham, De stoep. Ontmoetingen tussen huis en straat. Rotterdam: Nai010 uitgevers, p.123-139.
- Eisen, A. (1994). Survey of neighborhood-based, comprehensive community empowerment initiatives. *Health Education Quarterly*, 21(2), 235-252.
- Engbersen, G. (2002). Sociaal kapitaal. In: L. Verplanke, R. Engbersen, J.W. Duyvendak, E. Tonkens & K. van Vliet (red.), *Open deuren* (137-142). Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.
- Florin, P., & Wandersman, A. (1990). An introduction to citizen participation, voluntary organizations, and community development: Insights for empowerment through research. *American Journal of community psychology*, 18(1), 41-54.
- Francis, J., Giles-Corti, B., Wood, L., & Knuiman, M. (2012). Creating sense of community: The role of public space. *Journal of environmental psychology*, 32(4), 401-409.
- Frijhoff, W. (1997). Toeëigening: van bezitsdrang naar betekenisgeving. *Trajecta*, 6(2), 99-118.
- Graaf, P. van der & Duyvendak, J. W. (2009). *Thuis voelen in de buurt: een opgave voor stedelijke vernieuwing*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hage, G. (2000). *White nation: Fantasies of white supremacy in a multicultural society*. New York: Routledge.
- Ham, S. van der, & Ulden, E. van (2016). Hybrid Zones Make Streets Personal.
- Hay, I. (2010), *Qualitative research methods in human geography*. South Melbourne: Oxford University Press.
- Healey, P. (2015). Citizen-generated local development initiative: recent English experience. *International Journal of Urban Sciences*, 19(2), 109-118.
- Igalla, M., Edelenbos, J., & Meerkerk, I. F. van (2019). Citizens in action, what do they accomplish? A systematic literature review of citizen initiatives, their main characteristics, outcomes, and factors. *Voluntas*, 30, 1176- 1194.

- Igalla, M., Edelenbos, J., & Meerkerk, I. F. van (2020). What explains the performance of community-based initiatives? Testing the impact of leadership, social capital, organizational capacity, and government support. *Public Management Review*, 22(4), 602-632.
- Igalla, M. & Meerkerk, I. F. van (2015). De duurzaamheid van burgerinitiatieven: Een empirische verkenning. *Bestuurswetenschappen*, 69(3), 25-53.
- Jacobs, J. (1989). *The death and life of great American cities*. New York: Random House
- Jacobs, G., Braakman, M., & Houweling, J. (2005). *Op eigen kracht naar gezond leven: empowerment in de gezondheidsbevordering; concepten, werkwijzen en onderzoeksmethoden*. Utrecht: Universiteit voor de Humanistiek.
- Kam, G. de & B. Needham (2003). *Een hele opgave: Over sociale cohesie als motief bij stedelijke herstructurering*. Nijmegen: DGW/NETHUR partnership.
- Keith, M., & Pile, S. (2004). *Place and the Politics of Identity*. Londen: Routledge.
- Kempen, R. van et al., (2015), Lessen over buurtontwikkeling en verval. Den Haag, Platform 31.
- Kruiter, A. J., Kruiter, H., & Blokker, E. (2015). *Hoe waardeer je een maatschappelijk initiatief?*. Deventer: Wolters Kluwer.
- Linszen, M. & Vries, M. de (red.) (2006), Ontmoeten en vermijden. Ontwerpen voor een pluriculturele woonomgeving. Amsterdam: STAWON/ Architectura & Natura Pers.
- Manzo, L. C. (2003). Beyond house and haven: toward a revisioning of emotional relationships with places. *Journal of environmental Psychology* 23, pp 47-61.
- Meerkerk, I. F. van, & Edelenbos, J. (2018). *Boundary spanners in public management and governance: an interdisciplinary assessment*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Meerkerk, I. F. van, Kleinhans, R., & Molenveld, A. (2018). Exploring the durability of community enterprises: a qualitative comparative analysis. *Public Administration*, 96(4), 651-667.
- Nederhand, J. (2019). *The governance of self-organization: analyzing the governance of relationship between municipalities and community-based collectives*. Erasmus University Rotterdam, PhD Thesis.
- Newman, O. (1973), *Defensible Space*. New York: Collier Books.
- Newman, L., Waldron, L., Dalea, A., & Carriere, K. (2008). Sustainable urban community development from the grassroots: challenges and opportunities in a pedestrian street initiative. *Local Environment*, 13(2), 129–139.

- Nienhuis, I.M. (2014). *Vrijheid, Gelijkwaardigheid & Bevoogding: Over bewonersparticipatie in het stimuleren van sociale weerbaarheid in (probleem)wijken* (Doctoral dissertation, Rijksuniversiteit Groningen). Groningen: RuG.
- Open Rotterdam (2020, 19 februari). Aboutaleb gaat werken vanuit Carnisse: wat moet hij weten van de wijk? [Artikel]. Verkregen van <https://openrotterdam.nl>
- Page, N. & Czuba, C.E. (1999). Empowerment: What Is It? *Journal of extension*, 37 (5).
- Perkins, D.D. & Zimmerman, M.A. (1995). Empowerment Theory, Research, and Application. *American Journal of community psychology*, 23 (5).
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78. Prainsack, B., & Buyx, A. (2017). *Solidarity in biomedicine and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/ exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American journal of community psychology*, 15(2), 121-148.
- Regenmortel, T. van (2004). *Empowerment in de praktijk van het OCMW*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Regenmortel, T. van (2009). Empowerment als uitdagend kader voor sociale inclusie. *Journal of social intervention*, 18 (4), 2242.
- Regenmortel, T. van (red). (2010). *Empowerment en participatie van kwetsbare burgers. Ervaringskennis als kracht*. Amsterdam: SWP.
- Regenmortel, T. van (2012). Lexicon van empowerment. *Maatwerk*, 13(2), 15-18.
- Sanders, F. (2014). *Duurzame Ontwikkeling door Collectief Bewonersinitiatief.: Leidraad voor professionals om bewonersgroepen aan de duurzaamheidsopgave te verbinden*. TU Delft: Delft.
- Scheepers, P. L. H., Tobi, H., & Boeije, H. R. (2016). *Onderzoeksmethoden (9e dr.)*. Amsterdam: Boom uitgevers
- Stavenuiter, M., Nederland, T. & Toorn, J. van den (2017). *Voor het evenwicht van kwetsbare inwoners: deelonderzoek effectevaluatie van het programma kwaliteit van de samenleving*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Swart, E. J. (2015). *Als de jeugd mag bouwen aan de ruimtelijke toekomst* (Doctoral dissertation, Rijksuniversiteit Groningen). Groningen: RuG
- Thiel, S. van (2014). *Research methods in public administration and public management: An introduction*. Routledge.
- Treffers, A., Nio, I., & Suurenbroek, F. (2018). *Mijn straat: een onderzoek naar de toe-eigening van de woonstraat in Amsterdam Nieuw-West*. Amsterdam: HVA Publicaties.

- Uitermark, J. (2012). De zelforganiserende stad. *Essays Toekomst van de stad*, 5-9.
- Ulden, E. van., Heussen, D., & Ham, S. van der. (2015). *De stoep: ontmoetingen tussen huis en straat*. Rotterdam: NAI Booksellers
- Vermeij, L. (2008). Goede schuttingen maken goede burenen. *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie Sociaal en Cultureel rapport*, 113-131.
- Wijkprofiel Rotterdam (2022). Carnisse [Data]. Verkregen van <https://wijkprofiel.rotterdam.nl>
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (Vol. 5). Londen: Sage.
- Yuval-Davis, N. (2011). *The politics of belonging: Intersectional contestations*. London: Sage.
- Zimmerman, M.A. (2000). Empowerment theory: psychological, organizational and community levels of analysis. In: J. Rappaport & E. Seidman (red)., *Handbook of Community Psychology* (pp. 4363), New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Bijlagen

Bijlage 1 | Topiclijsten

Topiclijst bewoners

(1) Inleiding onderzoek

- Doel onderzoek
- Mondeling bespreken van consent form
- Wat gebeurt er met de data

(2) Algemene gegevens

- Achtergrond (groep waartoe men zich rekent)
- Woonsituatie (waar in Carnisse)

(3) Opening: Aan wat voor activiteiten heb je deelgenomen bij Buurtklimaatje?

- Waarom meedoen + verwachtingen
- Sinds wanneer actief + hoe in aanraking

(4) Voor welke veranderingen heeft deelname aan buurtklimaatje gezorgd?

- a. Fysiek & sociaal
  - b. Focus op verandering door deelname aan activiteiten van Buurtklimaatje
- Personaliseren van de straat
    - o Op welke manier heeft u (de stoep voor uw huis) eigen gemaakt?
    - o Welke veranderingen hebben er plaats gevonden mbv Buurtklimaatje, welke heeft u zelf ondernomen?
    - o Wie zorgt voor de aangebrachte veranderingen?
  - Competenties en of daar gebruik van wordt gemaakt binnen buurtklimaatje
    - o Nieuwe vaardigheden geleerd sinds deelname buurtklimaatje? Of eigen vaardigheden in kunnen zetten en anderen ervan kunnen leren?
    - o Andere dingen initiëren in de buurt?

- Contact in de buurt + Interactie met burenbewoners
  - Heeft er een verandering plaats gevonden in contact met burenbewoners sinds u deelneemt aan de activiteiten van buurtklimaatje?
  - Voelt u zich verbonden met de wijk/buurt? Veranderd sinds deelname?
  - Meer/minder herkenning van burenbewoners door deelname aan buurtklimaatje? Verandering in contact met burenbewoners?
  - Welke publieke trekken de activiteiten?

- Publieke vertrouwelijkheid
  - Heeft deelname aan activiteiten van Buurtklimaatje geleid tot een verandering in onderling vertrouwen onder burenbewoners?
  - Voelt u zich altijd veilig in de wijk? Veranderd sinds deelname?

(5) Vragen en/of opmerkingen?

(6) Afsluiting

- a. Ken je nog iemand die hier met mij over in gesprek wil gaan?
- b. Wil je betrokken blijven bij het onderzoek? Inzien transcript en/of scriptie?

Topiclijst Buurtklimaatje

(1) Inleiding onderzoek

- a. Doel onderzoek / dit gesprek
- b. Akkoord opnemen
- c. Wat gebeurt er met de data?

(2) Met wel doel opgezet?

(3) Wat voor activiteiten organiseren jullie?

- a. Hoe dragen die activiteiten bij aan het behalen van eerdergenoemd doel?

(4) Waarom in Carnisse/hoe in Carnisse terecht gekomen?

- a. Wie financiert?
- b. Onder welke voorwaarden?

(5) Carnisse is een diverse wijk, hoe gaan jullie daar mee om bij Buurtklimaatje?

- a. Hoe bereiken jullie mensen?
  - i. Wat doen jullie om verschillende groepen te bereiken?
- b. Hoe streven jullie naar inclusie van alle bewoners? Hoe belangrijk vinden jullie dat?
- c. Welke belemmeringen komen jullie tegen?
- d. Hoe gaan jullie om met taalverschillen? Hoe overbruggen jullie dat?

(6) Vragen en/of opmerkingen?

(7) Afsluiting

- a. Bedanken
- b. Transcript en/of scriptie opsturen?
- c. Contact bij de gemeente?

Topiclijst gemeente

(1) Inleiding onderzoek

- a. Doel onderzoek / dit gesprek
- b. Akkoord opnemen
- c. Wat gebeurt er met de data?

(2) Voorstellen persoonlijk/professioneel

(3) Waarom steunen jullie de komst van Buurtklimaatje in Carnisse?

- a. Wat kan Buurtklimaatje bij kan dragen aan een buurt als Carnisse?
- b. Is het haalbaar om dat voor alle wijken te doen?

(4) Wat is het lange termijnperspectief?

- a. Hoe lang is Buurtklimaatje nodig?
- b. Moeten bewoners het op een gegeven moment zelf doen? Zo ja, wat gebeurt er dan met de bewoners? Groot genoeg draagvlak?
- c. Kunnen mensen het zelf of moeten initiatieven gestimuleerd worden door de gemeente?
- d. Is er een rol voor gemeenten in het initiëren/stimuleren/sturen van dit soort initiatieven? Is dat iets waar de gemeente druk mee is / veel in ziet?

(5) Vragen en/of opmerkingen

(6) Afsluiting

- a. Bedanken
- b. Transcript en/of scriptie opsturen?

Bijlage 2 | Overzicht respondenten

Tabel 1: Overzicht kenmerken respondenten

Respondent	M/V	Leeftijd	Achtergrond	Woont in Carnisse sinds	Actief bij BK	Manier van toe-eigenen
1	V	50+	Surinaams	40 jaar	¾ jaar	Geveltuin
2	M	30+	NL	4 jaar	1 jaar	Geveltuin + Ruimtemaker
3	V	35+	NL	6 jaar	1 à 1,5 jaar	Grote geveltuin/bak
4	V	25+	NL	18 jaar	¾ jaar	Geveltuin
5	M	45+	NL	5 jaar	1 jaar	Bollenplant actie
6	M	25+	NL	4 jaar	¾ jaar	Geveltuin
7	V	20+	NL	2 jaar	¾ jaar	Helpen bij geveltuin
8	V	25+	NL	4,5 jaar	1 maand	Helpen bij geveltuin
9	M	50+	NL	25 jaar	1 à 1,5 jaar	Boomspiegel + plantenbak + eigen invulling
10	V	50+	NL	1,5 jaar	1,5 jaar	Boomspiegel + eigen invulling
11			Initiatiefnemer Buurtklimaatje			
Ambtenaar 1			Ambtenaar Carnisse			
Ambtenaar 2			Ambtenaar Carnisse			
Ambtenaar 3			Ambtenaar Carnisse			

Afbeelding 2: Spreiding respondenten in Carnisse¹

¹ De rode stip geeft de straat aan waarin in de respondent woonachtig is, niet het precieze woonadres

Bijlage 3 | Codeboom

1. Motieven
  - 1.1. Waarom meedoen
  - 1.2. Verwachting
  - 1.3. Sinds wanneer actief
  - 1.4. Op welke manier in aanraking gekomen

2. Toe-eigenen
  - 2.1. Wat toe-eigenen
  - 2.2. Veranderende blik op ruimte

3. Publieke familiariteit
  - 3.1. Ontmoetingen
  - 3.2. Herkennen
  - 3.3. Intensief gebruik straten
  - 3.4. Kwaliteit openbare ruimte

4. Thuisgevoel
  - 4.1. Veiligheid
  - 4.2. Onderling vertrouwen
  - 4.3. Interactie
  - 4.4. Sociale controle
  - 4.5. Selectiviteit
  - 4.6. Thuis voelen
  - 4.7. Andere factoren

5. Empowerment
  - 5.1. Competenties leren
  - 5.2. Uitgaan van eigen competenties
  - 5.3. Verantwoordelijkheid
  - 5.4. Meer initiatief nemen
    - 5.4.1. i.s.m. Buurtklimaatje
    - 5.4.2. Zelfstandig

6. Duurzaamheid initiatieven

6.1. Ondersteuning

6.1.1. Financieel

6.1.2. Reden van ondersteuning

6.2. Waardering

6.2.1. Bijdrage voor buurt

6.3. Sociaal kapitaal

6.4. Bruggenbouwers

6.5. Onafhankelijkheid

6.5.1. Hoe lang Buurtklimaatje nodig voor bewoners

6.5.2. Overname door bewoners

Bijlage 4 | Checklist Ethical and Privacy Aspects of Research

CHECKLIST ETHICAL AND PRIVACY ASPECTS OF RESEARCH

INSTRUCTION

This checklist should be completed for every research study that is conducted at the Department of Public Administration and Sociology (DPAS). This checklist should be completed *before* commencing with data collection or approaching participants. Students can complete this checklist with help of their supervisor.

This checklist is a mandatory part of the empirical master's thesis and has to be uploaded along with the research proposal.

The guideline for ethical aspects of research of the Dutch Sociological Association (NSV) can be found on their website (http://www.nsv-sociologie.nl/?page_id=17). If you have doubts about ethical or privacy aspects of your research study, discuss and resolve the matter with your EUR supervisor. If needed and if advised to do so by your supervisor, you can also consult Dr. Jennifer A. Holland, coordinator of the Sociology Master's Thesis program.

PART I: GENERAL INFORMATION

Project title: De bijdrage van toe-eigenen van de leefomgeving aan thuisgevoel en *empowerment* van betrokken bewoners

Name, email of student: Emma Eigeman, 625854ee@student.eur.nl

Name, email of supervisor: Wenda Doff, doff@essb.eur.nl

Start date and duration: 7 februari – 19 juni (15 weken)

Is the research study conducted within DPAS YES - NO

If 'NO': at or for what institute or organization will the study be conducted?

- Onderzoek wordt gedaan bij De Veldacademie Rotterdam

PART II: HUMAN SUBJECTS

1. Does your research involve human participants. YES - ~~NO~~

If 'NO': skip to part V.

If 'YES': does the study involve medical or physical research? ~~YES~~ - NO

Research that falls under the Medical Research Involving Human Subjects Act must first be submitted to [an accredited medical research ethics committee](#) or the Central Committee on Research Involving Human Subjects ([CCMO](#)).

2. Does your research involve field observations without manipulations that will not involve identification of participants. ~~YES~~ - NO

If 'YES': skip to part IV.

3. Research involving completely anonymous data files (secondary data that has been anonymized by someone else). YES - NO

If 'YES': skip to part IV.

PART III: PARTICIPANTS

1. Will information about the nature of the study and about what participants can expect during the study be withheld from them? ~~YES~~ - NO

2. Will any of the participants not be asked for verbal or written 'informed consent,' whereby they agree to participate in the study? YES - NO

3. Will information about the possibility to discontinue the participation at any time be withheld from participants? YES - NO

4. Will the study involve actively deceiving the participants? YES - NO

Note: almost all research studies involve some kind of deception of participants. Try to think about what types of deception are ethical or non-ethical (e.g. purpose of the study is not told, coercion is exerted on participants, giving participants the feeling that they harm other people by making certain decisions, etc.).

5. Does the study involve the risk of causing psychological stress or negative emotions beyond those normally encountered by participants? YES - ~~NO~~

6. Will information be collected about special categories of data, as defined by the GDPR (e.g. racial or ethnic origin, political opinions, religious or philosophical beliefs, trade union membership, genetic data, biometric data for the purpose of uniquely identifying a person, data concerning mental or physical health, data concerning a person's sex life or sexual orientation)? YES - ~~NO~~

7.	Will the study involve the participation of minors (<18 years old) or other groups that cannot give consent?	YES - NO
8.	Is the health and/or safety of participants at risk during the study?	YES - NO
9.	Can participants be identified by the study results or can the confidentiality of the participants' identity not be ensured?	YES - NO
10.	Are there any other possible ethical issues with regard to this study?	YES - NO

If you have answered 'YES' to any of the previous questions, please indicate below why this issue is unavoidable in this study.

- Hoewel geen van de respondenten heeft aangegeven stress of negatieve emoties te hebben ervaren, kan er niet met volle zekerheid gezegd worden of respondenten dit hebben ervaren zonder het te melden. Wel is er alles aan gedaan vanuit de onderzoeker om negatieve en stressvolle ervaring van de respondenten meer dan normaal te voorkomen.
- Om tot een goede spreiding van respondenten te komen, is gevraagd naar hun achtergrond. Omdat Carnisse een gemengde wijk is met veel verschillende herkomst, is het voor het onderzoek relevant en interessant een groep respondenten te hebben die tot op zekere hoogte overeenkomt met de populatie van de wijk. Het doel van het onderzoek is niet om een representatieve steekproef van de wijk te hebben, maar wel om een zo groot mogelijke spreiding van perspectieven te waarborgen waaronder migratieachtergrond.

What safeguards are taken to relieve possible adverse consequences of these issues (e.g., informing participants about the study afterwards, extra safety regulations, etc.).

- Respondenten is de mogelijkheid geboden transcripten in te zien, voordat het onderzoek wordt verspreid (bijv. uploaden in de scriptie database). Hen is de mogelijkheid geboden worden wijzigingen/aanpassingen door te geven met betrekking tot privacy. Ook is voorafgaand aan interviews duidelijk gemaakt dat ze aan kunnen geven wanneer ze het niet over een onderwerp wilden hebben of wanneer ze niet wilden dat een bepaald deel van het interview opgenomen werd in het transcript.
- Deelname aan het onderzoek kon op ieder mogelijk moment worden stopgezet.

Are there any unintended circumstances in the study that can cause harm or have negative (emotional) consequences to the participants? Indicate what possible circumstances this could be.

- Respondenten kunnen door deelname aan het onderzoek aan het denken zijn gezet of zij zich thuis voelen in de wijk. Dit heeft confronterende emoties op kunnen roepen wanneer dit gevoelig ligt.
- Hoewel anonimiteit van de respondenten is gewaarborgd, hebben de resultaten betrekking op een specifieke wijk. Bewoners van de wijk kunnen aanstoot hebben aan mogelijke bevindingen die gaan over hun leefomgeving. Er is bewust stil gestaan bij mogelijke gevoeligheden alvorens publicatie plaatsvindt.

Please attach your informed consent form in Appendix I, if applicable.

Continue to part IV.

PART IV: SAMPLE

Where will you collect or obtain your data?

- Tijdens participatieve groendagen van het buurtinitiatief Buurtklimaatje en door middel van interviews met bewoners uit Carnisse, initiatiefnemer van Buurtklimaatje en drie ambtenaren van Gemeente Rotterdam.

What is the (anticipated) size of your sample?

- Elf bewoners, één van de initiatiefnemers en drie ambtenaren. Daarnaast zullen ook deelnemers van groendagen onderdeel zijn van dit onderzoek. Tijdens de dagen waarop participatieve observatie is uitgevoerd heeft een combinatie van observaties van en participatie en interactie met buurtbewoners plaatsgevonden.

What is the size of the population from which you will sample?

- Respondenten van de groep bewoners hebben voldaan aan de volgende criteria: bewoners die deelnemen aan activiteiten van Buurtklimaatje en woonachtig zijn in de Rotterdamse wijk Carnisse. Carnisse telt 11.637 inwoners.

Continue to part V.

Part V: Data storage and backup

Where and when will you store your data in the short term, after acquisition?

- Opnamen en observatienotities zijn opgeslagen op een hiervoor aangemaakte map op mijn laptop. Deze map is beveiligd met een wachtwoord. Daarnaast zijn de opnamen als back-up op SURF drive, verbonden aan mijn eur-mail, geüpload. De opnamen zullen worden verwijderd op het moment dat mijn masterscriptie volledig is afgerond.

Who is responsible for the immediate day-to-day management, storage and backup of the data arising from your research?

- Enkel ik (Emma).

How (frequently) will you back-up your research data for short-term data security?

- Data is als back-up ge-upload op de SURF drive verbonden aan mij eur-mail.

In case of collecting personal data how will you anonymize the data?

- Allereerst zijn namen vervangen door respondent 'x'. Daarnaast zijn alle voor dit onderzoek irrelevante persoonsgegevens weggelaten uit transcripten.

PART VI: SIGNATURE

Please note that it is your responsibility to follow the ethical guidelines in the conduct of your study. This includes providing information to participants about the study and ensuring confidentiality in storage and use of personal data. Treat participants respectfully, be on time at appointments, call participants when they have signed up for your study and fulfil promises made to participants.

Furthermore, it is your responsibility that data are authentic, of high quality and properly stored. The principle is always that the supervisor (or strictly speaking the Erasmus University Rotterdam) remains owner of the data, and that the student should therefore hand over all data to the supervisor.

Hereby I declare that the study will be conducted in accordance with the ethical guidelines of the Department of Public Administration and Sociology at Erasmus University Rotterdam. I have answered the questions truthfully.

Name student:

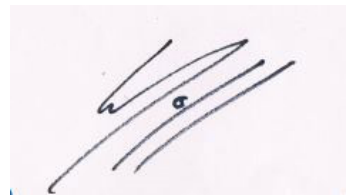
Emma Eigeman

Date: 18/03/2022

Name (EUR) supervisor:

Wenda Doff

Date: 20/03/2022

Informed consent interview

Onderstaand informed consent is met iedere deelnemer mondeling besproken voorafgaand aan het interview. Na akkoord van de respondent is de opname gestart.

Informatie- en toestemmingsformulier interviews

Dit onderzoek wordt gedaan door Emma Eigeman, student van de master Grootstedelijke vraagstukken en beleid aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, Department of Public Administration and Sociology. U bent van harte uitgenodigd om deel te nemen aan dit onderzoek over de samenhang tussen toe-eigening van de leefomgeving, thuisgevoel en empowerment van bewoners. Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van meer inzicht in die samenhang en de manier waarop deze elementen elkaar onderling kunnen beïnvloeden.

Gang van zaken tijdens het onderzoek

U dient tenminste 18 jaar te zijn om deel te nemen aan dit onderzoek. Tijdens het interview waaraan u deelneemt, zullen vragen worden gesteld over uw persoonlijke ervaringen en gevoel in de wijk. Een audio-opname van het interview wordt gemaakt, waarmee het gesprek later kan worden uitgewerkt. Dit transcript wordt gebruikt in het verdere onderzoek.

Vrijwilligheid/Potentiële risico's en ongemakken

Er zijn geen fysieke, juridische of economische risico's verbonden aan uw deelname aan het onderzoek. U hoeft geen vragen te beantwoorden die u niet wilt beantwoorden. Uw deelname is geheel vrijwillig. U kunt uw deelname op elk gewenst moment stoppen, of weigeren dat uw gegevens voor het onderzoek mogen worden gebruikt. Indien gewenst kunt u het complete onderzoek doorlezen en wijzigingen aanbrengen met betrekking tot privacy.

Vertrouwelijkheid van gegevens

Uw privacy is en blijft volledig beschermd. Er wordt op geen enkele wijze vertrouwelijke informatie of persoonsgegevens van of over u naar buiten gebracht, waardoor iemand u zou kunnen identificeren.

Voordat de onderzoeksgegevens naar buiten worden gebracht, worden uw gegevens geanonimiseerd. Uw naam wordt veranderd in respondent 'x', waardoor uw naam wordt versleuteld. Op deze manier kan wel worden onderzocht wat u aangeeft in het gesprek, maar is niet bekend wie u bent. De onderzoeker is hiervoor verantwoordelijk en zal uw gegevens niet delen met anderen.

De audio-opname en andere documenten die in dit onderzoek worden gemaakt of verzameld, worden opgeslagen op de beveiligde computer van de onderzoeker. De onderzoeksgegevens worden indien nodig (bijvoorbeeld voor een controle op wetenschappelijke integriteit) en alleen in anonieme vorm ter beschikking gesteld aan personen buiten de onderzoeksgroep; in dit geval aan een onderzoekscommissie van de Erasmus Universiteit Rotterdam die hiertoe bevoegdheden heeft. Na afloop van het onderzoek zullen de verkregen gegevens en data worden vernietigd.

Meer informatie

Als u besluit te stoppen met deelname aan het onderzoek, als u vragen of klachten heeft, uw bezorgdheid kenbaar wil maken, of een vorm van schade of ongemak vanwege het onderzoek heeft, neemt u dan contact op met Emma Eigeman (625854ee@eur.nl) of Wenda Doff (doff@essb.eur.nl). Daarnaast kunt u een klacht indienen bij de functionaris voor gegevensbescherming van de EUR (privacy@eur.nl)

Door dit informatie- en toestemmingsformulier te ondertekenen ga ik akkoord met het volgende:

	JA	NEE
1 Ik ben minstens 18 jaar oud. Ik ben voldoende geïnformeerd over het onderzoek. Ik heb het informatieblad gelezen en heb daarna de mogelijkheid gehad vragen te kunnen stellen. Deze vragen zijn voldoende beantwoord en ik heb voldoende tijd gehad om over mijn deelname te beslissen.	☐	☐
2 Ik neem vrijwillig deel aan dit onderzoek. Het is mij duidelijk dat ik deelname aan het onderzoek op elk moment, zonder opgaaf van reden, kan beëindigen. Ik hoef een vraag niet te beantwoorden als ik dat niet wil.	☐	☐
Voor deelname aan het onderzoek is het bovendien nodig dat u voor verschillende onderdelen specifiek toestemming geeft.		
4 Ik geef de student toestemming om tijdens het interview opnames (geluid) te maken en schriftelijke notities te nemen. Ik ga ermee akkoord dat gegevens die tijdens dit onderzoek over mij worden verzameld verwerkt worden zoals is uitgelegd in het bijgevoegde informatieblad.	☐	☐
5 Ik geef toestemming om mijn antwoorden te gebruiken voor anonieme quotes in de verslaglegging van het onderzoek.	☐	☐

Naam deelnemer:

Naam student:

Handtekening:

Handtekening:

Datum:

Datum: